
3 1761 03557 4821

1979

HASAN CEMİL ÇAMBEL

İstanbulun Fethi

VAROĞLU YAYINEVİ
İSTANBUL

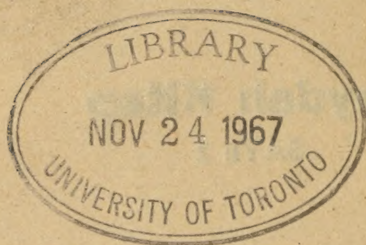
Hasan Cemil Çambel

İstanbulun Fethi

Faydalı Kitap

SAYI: 1

VAROĞLU YAYINEVİ
İ S T A N B U L

Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi

İstanbulun Fethi

Eski tarihte şarkta kaynaşan tarihî hayat, Antikite denilen Yunan - Roma medeniyeti devrinde, Akdenizde toplanmış, Yunanistanda ve Romada iç ve dış zirvelerine yükselmişti. Antikiteden sonra, bütün Ortaçağ boyunca, tarihî hayatın başlıca kaynaştığı saha gene Akdeniz havzası ve etrafı oldu. 6 ncı asırdan başlıyarak, Türk kavimlerinin Ortaasyadan garba doğru akışları, 7 nci asırdan evvel ve sonra İranlıların, Arabların ve Selçuk Türklerinin istilâları, haçlı seferleri ve Osmanlı Türklerinin istilâ ve fetih hareketleri, dünya tarihi bakımından olduğu kadar, millî tarih bakımından da en ehemmiyetli gelişmeleri gösterir.

İslâmlık 6 ncı asırda kurulduktan sonra, çiçek açma devrini yaşıyan İslâm - Türk medeniyeti Helenistik - Roma kültürünü kendi dehasile meyvalandırarak, yeni bir fikir ve san'at âlemi yaratmış, ve damgasını, bir yandan, Hindistandan öteye şark diyarına, öbür yandan da, bütün şimalî Afrikaya, hatta İspanyaya ve cenubî İtalyaya basmıştır.

Türklerin Bizansla ilk münasebetleri daha 6 ncı asrın ortalarında başlar. 568 de, İstanbulda, Türk elçileri görünüyor. Bundan sonraki tarihlerde, Şarkî Roma - Bizans İmparatorluğunun, İranlılarla olan harblerinde, bunları arkadan tehdid edebilen Türklerle hareket birliği yapmaktan kaç kere faydalandığını görüyoruz.

Gene görüyoruz ki 6 ncı asrın başından 8 inci

asrın sonuna kadar, Ortaasyada büyük Türk devletleri kuran, ve Mançuri kıyılarından Transoksaynaya (Maveraünnehir), İndus'a ve Karpatlara kadar uzayan memleketlere kumanda eden Ortaasya Türkleri, ve Uygur Türkleri, 9 uncu asırda, ana yurdlarından, ve Transoksaynadan, dalg dalga taşarak, cenkçi ve yapıcı kuvvetlerle, durmadan, İran ve Hindistana, İrak ve Arabistana, Suriye, Mısır, ve Anadoluya yayılıyor, uzak sahalarda, İslâm toprağı üzerinde, büyük Türk devletleri kuruluyor, ve İstikbal kendilerine aiddir.

Türkler tarih sahnesine yeni bir millî unsur çıkardılar: Ücretli Türk askerliği, Türk devlet idaresi, Türklük ve Türk kültürü. Bunlar o zamanın iki büyük islâm devletinin, İranın ve Arab halifeliğinin mukadderatını tayin etti. İranda Samaniler gibi, İrakta Abbasî halifeleri de, varlıklarını korumak için, tarihin bu yeni kuvvetine dayanmak zorunda kaldılar, ve şarktan gelen Türk kıt'alarının, Türk kumandanlarının himayesini ve hizmetini aradılar, ve Türk âlimlerini saraylarına topladılar. Bu saraylarda siyasî ve askerî bütün nüfuz "Sultan", "Emirülümera", "Atabey" lâkabını alan bu Türk kumandanlarının ve devlet adamlarının eline geçti. Orduda ve devlet idaresinde hakikî hâkimiyet bunlarda idi. Halifelik yalnız dinî otoriteye inhsar ediyor, devlet idaresine, halifenin kararlarına, ve ölümünden sonra halef tayinine bu sultan kumandanlar, ve emirler karışıyordu. Böylece "Arablığını kaybetmesi Abbasî saltanatının fark vasfı oldu - Becker,,. "Askerî kudret ve disiplinde olduğu kadar, siyasî kavrayış ve enerjide, ve kültür kabiliyetinde, daima tekrar tekrar, Arablardan da İranlılardan da üstün olduk-

larını isbat eden Türkler - Shâder„ bu yeni islâm devletinin yerine geçtiler. Askerî Türk liderlerinden Alptekin Efgan Gaznesinde yerleşti, halefi Sebüktekin Hindistana atladı; bunun oğlu Gazneli Mahmud Samanilerin yerine geçti, ve cihan tarihinde büyük başarısını yaptı: İslâmlığı Hindistanda yerleştirdi, ilk islâm fatihi olarak, Ganj nehrini aştı, 1025 te Gucarat yarımadasını fethetti. Hâkimiyetini şimale de götürerek, Harzemi işgal etti. Hemen de ayni zamanda, Transoksaynada çıkan bir Türkmen kabilesi garba doğru yayılarak, islâm toprağında ilk büyük Türk devletini kurar, bu devlet kabile reisinin adına izafetle Selçuk adını alır. Oğulları, 1037 de, Horasanda yerleşirler ve garba doğru saldırırlar, on yıl içinde Kafkas dağlarının cenubundan Azerbaycana, ve Medyaya nüfuz ederler, ve İsfahanı kendilerine merkez yaparlar. Bunlardan biri, Toğrul Bey, Bağdad halifesinin ricası üzerine, 1055 te, halifeyi himaye etmeği kabul eder. Ölümünden sonra, yeğeni Alparslan, Selçuk devletini şarkta genişletir, ve garbda Bizans hududlarına dayar. Bundan sonra, Bizanslılarla muharebe, Selçuklarda millî an'ane olur. 1071 de Melazgerdde muazzam Bizans ordusunu perişan ederek Bizans İmparatorluğunun Küçükasya hâkimiyetine son verir, ve muhteşem Rum Selçuk İmparatorluğunu kurarak, İznik ve Konyaya dayanır; böylece Selçuk İmparatorluğu, 11 inci asırdan 13 üncüye kadar, halifenin ülkelerinden büyük bir kısmında saltanat sürer, islâmlığı Anadolu dağlarına ilerletir, ve halefleri Osmanlılara yol açar. Bu zamanlarda halifenin İmparatorluğu Türklerle dolu idi. Önce ücretli kıt'a olarak, sonra askerî aristokrat olarak, ve nihayet Selçuk sultanları olarak,

Türkler, her taraftan ilerledi, ve bir vakitler Arablara ve İranlılara aid olup da Oksus kıyılarından Mısır kenarlarına, ve Bizans İmparatorluğunun Asya hududlarına kadar uzayan kuvvetini aldı; ırkdaşları ve meşru varisleri Osmanlı Türkleri de cihangir Osmanlı İmparatorluğunu kurdu.

Türk ırkının nasibi Akdeniz kıyısındaki memleketlerin sahibi, efendisi olmaktı. Bu denizin bütün şark ve cenub sahillerini aldılar, ve Karadenizi bir Türk denizine çevirdiler. Hulâgûnun merkezi Bağdad, Selçukların ülkeleri, Salâhaddinin İmparatorluğu, memlûklerin vadisi Nil hep Osmanlı Türklerinin eline geçti.

Ortaçağ boyunca, şarktan, şimalden, ve garbden Bizanslıların üzerine saldıran o zamanın büyük devletleri, bazan da müttefik orduları, Şarkî Roma - Bizans İmparatorluğunu küçültmüş, fakat büsbütün imha edememiştir.

Osmanlı Türkleridir ki, bir vakitler Balkanlara, Akdenize, Küçük ve Önasyaya kumanda etmiş olan Bizans İmparatorluğunu dünya haritasından silerek, ordularını, orta Tunaya, ve Viyana önlerine sürmüştür.

İlkönce Ortaçağın sonunda, 1453 te, Şarkî Roma - Bizans İmparatorluğunun başşehri Kostantaniye, bu bin yıllık kudret, hâkimiyet ve medeniyet merkezi, Fatihin zorlu yumruğile düştü.

İstanbulu, Roma İmparatorlarından Büyük Kanstantin Boğaziçi kıyılarında, eski Yunan ticaret şehri Byzans'ın bulunduğu yerde, Roma İmparatorluğunun şark yarısına baş şehir olarak yeniden kurmuş, ve merkezini, kendi adiyle, Kostantaniye dediği şehre nakletmişti (330). Kuruluşu hıristiyanlı-

ğın Roma devlet dini yapılmasile ayni tarihe düşer. Bu sebeble şehir ilk kurulduğu gündenberi hıristiyan dininin abidelerile süslenmiş, eski "putperest„ lik mabedleri birer birer ortadan kaldırılmıştı. Yeni şehir şarkın bir Roması olacaktı. "Yeni Roma", hâlâ bugün, İstanbul patriğinin ünvanında Kostantaniye demektir.

İstanbul, başlangıcında, Romaya nispetle ikinci derecede bir şehirdi. Fakat coğrafî durumunun müstesna hususiyeti İstanbula Romadan daha yüksek bir kıymet veriyordu. Şarkın, Boğaziçi kıyılarında yükselen bu yeni Roması, bir vakitler, ve daima, Balkan yarımadasına, Küçük Asyaya, ve burada birleşen bir çok denizlere ve nehirlere kumanda eden tabiî bir şehirdi.

Tabiatın bunca nimetlerile donanmış böyle denizler hâkimi bir şehir başka nerede bulunurdu? Selânikten, Draçtan garba, Edirneden, Filibeden, Morava vadisi boyunca, Avrupanın göbeğine götüren yol buradan geçiyordu; öbür yandan, Küçük Asya yaylalarını aşarak, o zamanın büyük Metropollarına, Antakyaya, Babile ve daha ötelerde, doğruca zengin Hindin baharlarına, incilerine, ve kıymetli taşlarına, buradan gidilirdi; deniz yolu Trabzona, Pontos kıyılarının zengin zahire ovalarına, ve Kafkaslara doğru açıktı; daha ötelerde, ayni istikamette Hazer denizile Tiflis, ve merkezî Asya vardı; cenuba doğru, Küçük Asyanın batı kıyılarında, mamur Grek kolonilerine, ve Rodos geçilince, kıymetli Mısır diyarına ve gene cenuba doğru, Ege denizinin adalar âlemine, ve daha ötede batı Akdenize gidilirdi. İstanbul, evveldenberi, bilhassa muazzam bir deniz ticaretine elverişli bir durumda idi. Karaya doğru

derin bir girinti teşkil eden Haliç, yeryüzünde eşi bulunmıyan en güzel ve en mahfuz limanlara malikti.

İstanbul az zamanda o kadar çekici bir şöhret aldı ki, yüz yıl içinde, şark âleminin her tarafından, imparator sarayının parlaklığına, ve şehrin on yıldan on yıla artan ehemmiyet ve tesirine kapılan insanalr buraya üşüştüler. Eski Roma İmparatorluğunun bu şark yarısı, Yunan milletile ve hıristiyan diniyle gene vahdetli bir Roma İmparatorluğu teşkil ediyordu. Buna, doğru olarak, Byzans İmparatorluğu adını da verdiler; çünkü şarkî Roma İmparatorluğunun tarihi boyunca, baş şehir Byzans, siyasî, fikrî, ve iktısadî bakımdan, daima, devletin başında hâkim bir mevki tuttu, ve bunun mukadderatını ve karakterini tayin etti.

İstanbulun ehemmiyeti, 4 üncü asırda, şarkın büyük kültür merkezlerini, İskenderiyeyi, Antakyayı, Atinayı, ve hatta, hepsinden evvel, eski Romayı geçiyordu. 7 nci asırda, bunlardan, büyük bir ismin eski parıltısından başka bir şey kalmamış ve o tarihten sonra, İstanbul, hıristiyan âleminin birinci şehri olmuştu.

Büyük Konstantin'in halefleri İstanbulda saltanat sürdüler, bununla beraber, Roma İmparatorluğunun şarkta ve garbda birliği fikri önce mahfuz kaldı. 4 üncü asırda devlet idaresi ayrıldı ve Arkadios şarkî Romanın ilk Kayseri oldu. Bu ülke Makedonya, Dakya, Trakya, Pontos, Küçük Asya, Suriye ve Mısırı kaplıyordu, İşte İstanbul, bütün Ortaçağ boyunca, bu büyük imparatorluğun merkezi, mihrakı, ve can damarı oldu. Bir asır içinde o kadar genişledi ki eski duvarlarının içine sığmıyordu. İmparator İkinci Theodosios yeni bir duvar yaptırdı. Yüzlerce ku-

le ile kuvvetlendirilen bu duvar çember, şehri, Haliç ve Marmara cihetinden bir hatla, kara cihetinden de, üç hatla kuşatıyordu. Bu zorlu duvarlarla İstanbul, İmparatorluğun en kuvvetli kalesi olmuştu. Sonraki asırlarda, muhasara ordularının hücumu bunların önünde akamete uğramış, fakat Osmanlı Türkleri bunları yıkmıştır. Muazzam harabeleri hâlâ bugün şehri sarmakta ve geçmişin büyüklüğünün hatırasını taşımaktadır.

Düşman istilâsını daha ilerilerde durdurmak için, ayrıca, sınır başlarında ve içerlerde, Avrupa, Asya, ve Afrika sahalarında, sayısız kaleler, kuleler, duvarlar ve hendeklerle daimî korunma kuşakları kurulmuş ve bu tahkimat zamanla çoğaltılmıştı. Avrupanın cenubşark ucunda bir dil gibi denize uzayan, ve karşısındaki Anadolu kıyılarile Boğaz caddesini teşkil eden Trakya yarımadasında, ve İstanbulun yalnız kırk mil uzağında, Marmaradan Karadenize kadar, altmış mil uzunluğunda, kalelerle kuvvetlendirilmiş bir duvar son sınırı teşkil ediyordu. Böylece, bütün Byzans ülkelerinin ve payitahtın geniş ve sık bir tahkimat sistemile örtülmüş olduğu görülür. Bunların büyük harabeleri hâlâ bugün Afrikada, Suriyede ve Küçük Asyada durmaktadır. İmparatorluğun korunmasını, en başta, kuvvetli ve azimli hareket ordularının kahramanlığından ziyade, taş veya tuğla yığınlarının dayanmasından bekliyen bu pasif harb prensibi kuvvetten ziyade zâf ve güvensizlik alâmetidir. Nitekim bu tedafüî tahkimat sistemi, umulan tesiri göstermediği için, 626 dan 1422 ye kadar, sekiz asır boyunca, dalga dalga, doğudan ve cenubdan taşan İran, İslâm, Selçuk ve Osmanlı ordularile, şimalden Tunayı ve Balkanları aşan Attila'-

nın, Türk Hunların, Türk Avarların, Peçeneklerin, Türk Bulgarların, İslavların, Rusların ve Haçlıların istilâ ve taarruz kuvvetleri, İstanbul kapılarına kadar dayanmağa, hatta, baş şehri muhasara altına almağa muvaffak olmuştur.

Şarkî Roma - Byzans İmparatorluğunun, İstanbul mihrak olmak üzere, Akdeniz etrafındaki üç kıt'ada, Avrupa, Küçük Asya ve Afrikada, devir devir taşan, yahud o zamanın büyük dünya devletlerinin istilâ ve fetih selleri önünde kırılan on bir asırlık uzun dalgalı hayatı tarihî bir med ve cezir manzarası gösterir. Bu on bir asır içinde, imparatorluğun kudret veya zâf devirlerinde, hududlar lâstik kuşak gibi genişlemiş, yahud büzülmüş, ülkeler kazanılmış, ülkeler kaybedilmiş, yükselme ve kuvvetlenme devirlerinde, Avrupada, Adriyatikten İtalya ve İspanyaya, Küçük Asyada, Mısır ve Libyaya kadar büyüyen İmparatorluk, alçalma ve tereddi devirlerinde, küçüle küçüle İstanbul duvarlarına kadar daralmış, nöbet nöbet, İranlılardan geri alınan memleketler, Arablara, ve bunlardan geri alınanlar, Selçuklara ve Osmanlılara verilmiş, İmparatorlar, zaman zaman, bir taraftan, Attilâ'nın önünde diz çökerek, zorlu Hakanın emrettiği sulh şartlarını zilletle kabul eder, Byzans elçileri, Avarların büyük Hakanı Bayan'ın çadırı önünde kasden on iki gün bekletildikten sonra içeri alınarak, yüksek huzurda ağır muamele görürken, öbür taraftan, Iran şehinşahı Hüsrev'in büyük Sâsâni'ler devleti, Arab halifeliğinin geniş Abbâsiler saltanatı, Şarlman'ın kudretli Avrupa devleti ve 1071 de, Malazgerd'de, muazzam Byzans ordusunu bir imha muharebesile yok ederek, Byzanslıların küçük Asya hâkimiyetine son veren ve onun yerine

kendisi bu kıt'ada yerleşerek, bütün Anadolu yarımadasını hakimiyeti altına alan muhteşem Selçuk İmparatorluğu, birbiri arkasından batmışlar, fakat Şarkî Roma - Byzans İmparatorluğu, insanlık tarihinde eşi olmıyan aralıksız bir istiklâl ve hakimiyet süreklilliğile, daima ayakta kalmış, ve baş şehri İstanbul, bazıları ayni zamanda karadan ve denizden yapılan ve yıllarca süren (1), birçok muhasaraya karşı dayanmıştır (2).

Hiç sönmiyecek bir hayatiyet kudreti gösteren Şarkî Roma - Byzans İmparatorluğu, mahvolmak için, ve hiç yıkılmıyacak bir dayanma kuvveti gösteren baş şehir Kostantaniye, daimî olarak sahibini değiştirmek için, 1150 yıl kahramanını bekledi.

Fatihten evvel onun sağlam temeller üzerine kudretli bir devlet kurmasını, bunun büyük siyasî maksadlarını, uzağa varan hedeflerini vuzuh ve cesaretle, ve ileriye doğru şuurlu bir çabalayışla, tayin etmesini ve bu yüksek gayelerin gerçekleşmesi için,

(1) Arablar Konstantaniyeyi yedi kere muhasara etmişlerdir; bir keresinde muhasara yedi yıl sürmüştür.

(2) Yalnız bir kere, 1204 te, Lâtinler diye anılan Avrupalı bir Haçlılar grupu İstanbul duvarlarını aşarak, şehri yağma etmişler, yıkmışlar ve Byzans İmparatorluğunu muvakkaten dağıtmışlarsa da, büsbütün mahvedememişler, bilâkis, Anadoluda İznik İmparatorluğunu kuran ve az zamanda kuvvetlenip kalkınan Byzanslılar, 1261 de, İstanbulu Lâtinlerden tekrar geri zaptederek, İmparatorluğu eski payitahta götürmüşler, ve Lâtinlerin İstanbul hakimiyeti, ancak 57 yıl kadar süren geçici bir safha olmuştur.

her türlü vasıtaları, yolları ve imkânları, esaslı ve sistemli bir surette düşünmesini ve hazırlamasını bilen büyük Osmanlı cedleri de, Bizansın yıkılmasına, ve İstanbulun fethine teşebbüs etmişlerdi.(*)

Osmanlı devletinin ilk kurucusu olmasa bile, ilk sistemleştiricisi sayılan Orhan Beyin kardeşi Alâeddin, tarihte ilk defa olarak, daimî bir ordu kurup, Osmanlılar için, zaferi teşkilâtlandırmış, ve bunu o, umumiyetle modern tarihte, haksız olarak, ilk daimî ordu sayılan on beş silâhlı bölüğü teşkil eden Fransalı Yedinci Charles'dan tam bir asır önce yapmıştı. Gene Orhan Beyin oğlu Süleyman, Avrupa kıtasında sağalm bir basamak kazanmak fikrini besliyen ilk şehzade olmuş, ve Türkler bu yakada, en mühimmi Çanakkalenin anahtarı, Bizanslıların ve şark ticaretinin pazarı ve deniz üssü Gelibolu olmak üzere, bir çok şehirleri ele geçirmişler ve tahkim etmişlerdi.

Birinci Murad Çanakkaleden Balkanlara kadar uzıyan memleketleri fethetmiş ve Edirneyi kendine devlet merkezi yapmıştı. Şimdi Bizanslılar, bütün tarihleri boyunca, ilk defa olarak, payitahtlarında, ayni düşman tarafından, hem Avrupa, hem de Asya cihetinden çevrilmiş bulunuyordu. Fakat tehdid edilen yalnız Bizans İmparatoru değildi. İslâmlığın ilk

---

(*) "Sultan Murad Hazretleri vasiyetname yazdırıp umuru mülkiyeden bazı mühimmat dahi ol mektubda derc buyurulmuştu. İstanbul fethi ol vesayadan idüği menkuldür. Ecdadı Cennet muadlarının dahi fethi mezbur gayet muradları olup hattâ Yıldırım Beyazıd Han iki kere muhasara idüp...„

Hoca Sadeddin - Tacüttevarih

coşkun devirlerinde hattâ Arabların bile giremedikleri bu ülkelerde Türklerin görünmesi, bütün Avrupaya değilse bile, komşu memleketlere öyle bir korku salmıştı ki, bundan müteessir olan Papa Beşinci Urbanin Türkler aleyhine bir Haçlılar ittifakı tahrik etmiş, fakat bu teşebbüs mağlûbiyetle, ve Tuna ile Adriyatik arasındaki Sloven kavimlerinin Türk tebaalığına geçmesile neticelenmişti. Sırblıların Bosnalılar ve Arnavudlarla birlikte yaptıkları isyan hareketi de, Kosova Meydan Muharebesinde müttefiklerin katî hezimetlerile sönerek, Balkanların âkıbeti taayyün etti, ve Türk hâkimiyeti bu kıt'ada yerleşti. Sultan Murad daha 1381 de, Bizans İmparatorunu haraç ve asker vermek, ve oğullarından birini Osmanlılara rehine göndermek zorunda bıraktı, ve İstanbulu yeni İmparatorluğa payitaht yapmak istediği için, Altınordu Hakanının Moskova prenslerine yaptığı gibi, o da, İmparator Beşinci Joannes'i sıkı bir şiddet ve sert bir tazyik altına aldı. Bizans ancak amansız zilletlere boyun eğerek varlığını koruyabiliyordu.

Birinci Beyazıd, Binzans tahtına, kendinden müsaadesiz ve habersiz çıktığı için, İmparator Beşinci Manuel'e kızmış ve âsi bir prens muamelesi yapmıştı. İstanbula ordu gönderecekti, fakat başka işler mâni oldu, ve Manueli bir vasal olarak kabul etti. Harb sevgisi, kendi askerî istidadına ve Osmanlı ordusunun kuvvetine aşırı derecedeki güvenile tutuşan Beyazıd, Bizanslıları, esir değilse bile, tebaa derekesine indirmeyi kendine bir vazife bildiği için, Manuel'in vaziyeti haysiyetsiz ve zelil olduğu kadar tehlikeliydi de. Gerçi kendi tahtı önünde yalvarıcı durumunu alan bir Roma İmparatorunun manzarası

Beyazıdın gururunu okşuyordu, fakat İstanbulu kazanmak emeli gururundan daha kuvvetliydi, ve fırsat çıkınca gururunu feda edecekti. Hızlı hareketler ve manevralarla, orduyu, rüzgâr gibi, bir muharebe meydanından öbürüne, bir kıt'adan ötekine yürüterek, tarihte ilk yıldırım harbini tatbik eden, ve bu istihkakından dolayı "Yıldırım,, lâkabını alan Birinci Bayezid, Tunayı geçti, Trakya, Makedonya ve Tesalyada, Bizanslılara aid bütün şehirleri ele geçirdi, Yunanistanı kapladı, ve Anadolunun büyük bir kısmını hükmü altına aldı. Ayni zamanda bir Türk ordusu Eflâkı fetetmiş, harbi Bosna ve Macaristana götürmüştü. Bayezid Niğboluda Avrupa Haçlı ordularının tepesine yıldırım gibi indi. Bu öyle bir zafer oldu ki, yirminci asır şairi Yahya Kemal, aradan dört yüz yıl geçtiği halde bile, bu hiç sönmiyen canlı tarih hatırası önünde, asîl heyecanının alevini bastıramamıştır:

«Canavarlar kaçıyormuş gibi gür bir doludan»,
«Bir Salib ordusu dönmüş gidiyor Niğboludan.»

Beyazıd, bundan sonra, İstanbula taarruz hazırlıklarına başladı. Şehri ablukaya teşebbüs için yeter derecede kuvveti olmadığı halde, belki gene muvaffak olacaktı. Fakat Trabzon Grek İmparatorunun yardıma çağırması üzerine, Ankara önlerine kadar gelen büyük Türk Fatihi Timuru önlemek zorile, muhasarayı terkederek, Anadoluya koştu ve Ankara Meydan Muharebesini, büyük bir ordu kısmının karşı taraftaki ırkdaşlara iltihak etmesi üzerine, kaybetti.

Osmanlı ordusunun Ankarada uğradığı hezimetten daha kat'isini dünya nâdiren görmüş, fakat nadiren bu kadar büyük bir zafer mağlûbun mukadde-

ratı üzerinde bu kadar az tesir göstermiştir. Gerçek, bir an için, Osmanlı kuvveti yere serilmiş, ve Bizans İmparatorluğunun yeniden dirilmesine fırsat vermişti. Fakat Bizanslıların siyasî teşkilâtında, mahallî ve şahsi menfaatlerin dar çerçevesi dışında, hiç bir enerji kalmamıştı. Sultan Orhanın kurmuş olduğu devlet müesseseleri, Osmanlıların bozğunluğuna ve iç savaşlara rağmen de, hayatiyetlerini muhafaza ederek, devlete ve merkez hükûmetine yeniden kuvvet verdi, ve Osmanlı Padişahını, yeniden, Bizanslıların mukadderatına hakem yaptı.

Beyazıdın oğullarının taht kavgaları Bizans İmparatorluğunun varlığını uzatmakta az tesir göstermemiştir. Gerçi Manuel bu zamanı ıslahat yapmağa hasretti. Fakat "Bu ıslahatı Orhanın kanunlarile mukayese edersek, Osmanlıların bu devirde gösterdikleri büyük entellektüel üstünlüğe hayran olmaktan kendimizi alamayız -The Historians History-". Bizans İmparatoru hastalıklı bir cemiyetin içtimaî çürüyüşünün ilerlemesini durdurmak için, yalnız bir kaç muvakkat tedbir almıştı. İmparatorun kendi istidadları ve ahalisinin enerjisi fenalığın kaynaklarını kurutmak için, cür'etli gayretler göstermekten, ve Bizans cemiyetine namus ve vatanseverlik ruhunu aşılamaktan âcizdi. Bizans cemiyetinin ve İmparator hükûmetinin hızla düşmekte olduğu umumiyetle tanınmıştı. Suiistimal o dereceyi bulmuştu ki yalnız İmparatorun fermanları değil, eyaletler bile satılıyordu. Yerli Bizanslıların karakteri ayni derecede fena idi. Bu karakter şöyle tarif edilmiştir: "Bizanslılar üç parçadır: Dilleri bir şey söyler, zihinleri başka şey düşünür, hareketleri ise bunlardan hiç birine uymaz,,. Son derecede ahlâkı bozulmuş bir

halk arasında iyi bir idare nasıl yerleşirdi?.

Yıldırımdan sonra gelen, ve Avrupalı müttefiklere karşı Varna zaferini kazanan İkinci Murad, Korent ve Patras'ı alarak Morayı da istilâ ettikten sonra, İstanbulu muhasara etti, ve karargâhını Fountaine (Balıklı) kilisesinde kurdu. 1422 de inşa ettirmeğe başladığı muhasara hatları Yedikuleden Haliç Ayvansarayı yanındaki Odunkapısına kadar uzuyordu. İstanbul duvarlarının hücumla aşılmasına yardım için, hareket edici iki kule inşa edildi, ve Osmanlılar burada ilk topu kullandılar; fakat bu top, daha ilk icad ve tecrübe olduğu için, o kadar fena yapıldı, ve fena kullanıldı ki tesiri az oldu.

Sultan Murad İstanbula yaptığı hücumu tekrarlamadı. Fakat hedef artık yakına gelmiş bulunuyordu. Bunun ilk rüyasını Osman Bey görmüş, ve onun kudretli halefleri, hep ayni hedef etrafında büyük eserlerini dokumuşlardı. Tarihinin ve zekâsının verdiği istihkakla yaşamağa ve ilerlemeğe azmetmiş genc, kuvvetli, dinamik ırkın, padişahtan padişaha ve nesilden nesle millî bir vasiyetname gibi, hiç değişmiyen programla, ve sistemli ve birbirini destekleyici zaferler ve fetihlerle, Bizans İmparatorluğunun etrafına gerdiği çember, şarktan ve garbdan kapanmış, siyasî ve askerî büyük kuşatma her taraftan tamamlanmıştı.

Şimdi Fatih babasının ve dedelerinin giriştiği büyük ve cüretli teşebbüsü gerçekleştirecekti. O bu işin tam adamı, hakikî kahramanıydı. "İstanbulun fethi gibi, parlak ve bir dev kudreti istiyen yeni eser, yalnız onun nâdir vasıflarından doğabilirdi ve imparatorluğun ezici kuvvetlerini yüksek siyasî maksadlar için kullanmak istidadı ona aiddir. Yorga.,,

Babası öldüğü zaman, henüz yirmi iki yaşında ve Manisada menfasında bulunan Çelebi, Sadrazam Halil Paşanın Edirneden gönderdiği haberi üç gün sora alır almaz, Arab atına atladı, "Beni seven arkamdan gelsin,, diye seslenerek arkasında peykler ve baltacılarla, Çanakkale kıyılarına doğru dört nala kalktı, ve bir kaç gün içinde debdebeyle tahta çıktı. O zaman şark lâtinleri, yeni Türk padişahının tab'ındaki itidalden bahsettiler. Ve gerçek, onun bütün yaşayışında, yemesinde, içmesinde, uyumasında ifrattan ziyade, ölçülü bir itidal göze çarpıyor, ve seleflerinin itiyadlarından aykırı olarak, o, ne saray eğlencelerinden, tıflı şakalarından, karagöz oyunlarından hoşlanıyor, ne de, doğan veya başka hayvan avlarına heves gösteriyordu. "Hafif mukavves kaşlı, büyük kartal burunlu, kuvvetli ileri çıkık çeneli azimli çehresinde, daldığı derin düşüncelerin ifadesi gibi, bir çift hüzünlü göz parlıyordu. Bununla beraber, o hiç de, Onikinci Charles çapında, yahud bir Napoleon'un insan üstü büyüklüğünde bir hulya ve fantaziye düşkün değildi. Vakıa Türk ırkının bu taze fidanı da göğsünde ihtiraslı bir ruh taşıyor, ve bunu Büyük İskenderin, ve Jules Cesar'ın arabcaya tercüme edilmiş kitablarını okuyarak besliyor ve kanadlandırıyordu. Fakat aklı daima keskin ve sakin kalıyordu.

O, her şeyi yakıp yıkan, ve arkasında bir demonun izleri gibi, büyük harabeler bırakan bir şan arkasında koşmuyor, belki sistemli bir tarzda kurmak, imar etmek, ve bütün zamanlar için yaratmak istiyordu. İnce endamlı, fakat dayanıklı demir bir vücud, ona, cenubun güneşten yanan vâdilerinde, ve şimal dağlarının içlerine girilemiyen ormanlarında,

her türlü tehlike ve yorgunluğu ve iklim sertliğini yenmeğe yardım ediyordu. Büyük bir plân, her gün durmadan işliyen bir faaliyet, kat'î anlarda emniyetli bir sükûn, insan kuvvetini idareli kullanma, insan kanını koruma, ve yeni şekillerde ahenkli bir devlet teşkili cehdini istiyen gerçekten şahane bir eser için, tabiat onu, özenerek yaratmıştı,,.

Yorga.,,

Daha ilk günlerinde, kudretinin şuurunu taşıyan ve istediğini bilen hakikî bir devlet reisi olarak ortaya çıktı, ve ilkönce, kendi muhitine, kendi idealince nizam verdi. Parlak saray hayatına bedel, herkesten kıymet istiyor, gözdelere tahammül etmiyordu. Gerçi devletin talihi ve büyüklüğü için yararlıklar göstermiş emeklileri eski rütbe ve makamlarında bıraktı, ve Sadrazamlıkta alıkoyduğu Halil Paşaya "Lala", "Baba" diye saygı ile hitab etmekte devam etti. Fakat zihninde, bu ihtiyarları, siyasî müzakerelerle boşuna vakit geçiren ihtiyatlı ve modası geçmiş köhne bir politikanın mümessilleri olarak, uzaklaştırmak, ve tam kendi çapında adamlarla, cüretli ve azimli yeni bir çığır açmak plânını taşıyordu.

Saltanatı eline alır almaz, Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra olduğu gibi, taht kavgalarına, ve bu yüzden devletin dağılmasına imkân bırakmamak kasdile, vâkıa henüz memedeki küçük kardeşini öldürttü, ve bu sert ve merhametsiz hareketile, Osmanlı devletini, yumuşak yürekli babasından büsbütün başka ve sert bir kudret ve hakimiyet ruhu ile idare edeceğini göstedi. Babası onu, altı yıl evvel, iki kere bu tahta oturttuğu zamanki çocukluğunun fikir zâfını şimdi o ne kadar geçmiş, ve üstünden atmıştı, Yüksek mevkiinde nadir raslanan, ve genç yaşına

göre, daha nadir görülen bir uzağı görüş ve hüküm veriş kabiliyetile, devleti kanunlaştıran fikir kudretile, ve askerî dehasile, o, Osmanlı Padişahlarının en yükseklerinin mertebesine çıkmış, hatta Yavuz Sultan Selim'in, ve Kanunî Süleymanın parlaklıkları onun şanını gölgede bırakmamıştır.

İkinci Mehmed, dedesi Osmanın kılıcını kuşanmazdan üç yıl önce, Onbirinci Konstantin Bizans İmparatorluğunun tacını giymişti. Bir prens ki, kahramanlığı, uzun bulutlarla kararmış Bizans tarihinin son yaprağına, batan bir hâle çizmiştir. Şarkî Roma İmparatorluğu, şimdi artık, beş şehrin dışında bir kaç şehirle pek az bölgeye inhisar etmişti; fakat tabiat ve hayat şairi Nedim'e:

"Bu şehri Stanbûl ki bi mislü bahâdır.
"Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedâdır
"Bir gevheri yekpâre iki bahr arasında
"Hurşidi cihantâp ile tartılsa sezâdır.„

Dedirten, bu şehir, o zaman da, zenginliği ile, kudretile, ve Marmaradan Karadenize kadar, kıyılaları, yamaçları, tepeleri, bahçeleri, korular, yalılar, köşkler, köyler, ve antikiteden kalma, tarih ve hatıra dolu mihrab ve mâbed harabelerile, daima eşsiz Boğaziçisile, kendi başına, bir cazibe kaynağı idi.

İkinci Mehmedin idealinin ilk hedefi işte bu şehrin fethi idi. O hissediyordu ki İstanbul kendi İmparatorluğunun hakikî payitahtı idi, tabiat ve coğrafya bu şehri onun ülkelerine merkez yapmıştı. Bu şehir başkalarının elinde bulundukça, Osmanlı İmparatorluğu, hıristiyan âleminin istilâsına açık kalır, Avrupa ve Asya vilâyetleri arasındaki taşıt ve bağ hiç bir zaman emin olamaz, devlet tabiî tam bir uzviyet olacak yerde, gövdesi ortasından ikiye bölün-

müş zayıf ve daima parçalanmağa elverişli bir varlık olurdu. Anadoluyu ve Rumeliyi, şark ve garb hinterlandlarını kaybederek, müstahkem şehir duvarları içine kapanmış bir Bizans İmparatorluğu, nasıl beka bulmazsa, İstanbula ve Boğazlara sahib olmıyan bir Avrupa - Asya Osmanlı İmparatorluğunun istikbali de emin olamazdı. İstanbulun zaptı İmparatorluğu ebedileştiren bir temel olur ve Türkleri, on bir asırdanberi Roma İmparatorluğunun bu seçkin merkezini çevreliyen müstahkem duvarların etrafında vadesi uzayan tarihî haşmetle donatırdı.

İkinci Mehmedin karakterini, henüz on dördünü dolduran köprü çağının toyluğuna, o zaman devlet idaresinde gösterdiği ilk tecrübesizliğe bakarak tartan Konstantin'in ihtiyatsızlığı, genc padişahın düşmanlığını hızlandırdı. Kostantin Bizanslıların elinde bulunan şehzade Orhanın muhafazası karşılığı olarak Osmanlıların Bizans sarayına ödedikleri tahsisatın arttırılması isteği ile padişaha bir sefaret heyeti gönderdi. Şehzade Orhan uzun zamandanberi, İstanbulda, görünüşte inziva halinde, fakat hakikatte mevkuf bulunuyordu. Elçiler, eğer istekleri reddedilirse, Bizans İmparatorunun, şehzadeyi, saltanat iddiasına kalkışmak üzere, serbest bırakacağına işaret ettiler. Bu sırada, Anadoluda bazı karışıklıkları yatıştırmakla oyalanan İkinci Mehmed avutucu bir nezaketle cevab verdi; fakat Bizanslılara meyli söylenen ihtiyar Sadrazam Halil Paşa, dargın bir öfke ile, elçilere, hareketlerindeki çılgınlığı anlattı, ve genç padişahın gazabındaki şiddetle, selefinin sabır ve tahammülü arasındaki farkı tecrübede gecikmiyeceklerini kendilerine ihtar etti.

Ve gerçek, İkinci Mehmed, bütün enerjisini, bun

dan sonra, plânlı ve sistemli bir şekilde, Bizans başşehrinin fethine tevcih etti, ve bu büyük teşebbüse giriştiği sırada, kuvvetlerinin herhangi bir suretle kesilmesi yahud bölünmesi ihtimaline karşı kendini emniyet altına almağa karar verdi; Küçük Asyadaki memleketlerinin temini işini tamamladı, Avrupanın şimalinden her türlü taarruza engel olacak Macar Voyvodası Hunyadi ile üç yıllık bir mütareke yaptı. Sonra, Şehzade Orhanın tahsisatı karşılığı olarak gösterilen yerlerin gelirini toplıyan Bzians ajanlarını hakaretle kovdu, ve Boğaziçinin Avrupa kıyısında, İstanbulun beş mil kadar yukarısında, ve dedesi Yıldırım Bayezidin Anadolu yakasında yükseltmiş olduğu Güzelce Hisarın "Anadoluhisarı„ tam karşısında, 300 gemilik bir filonun himayesi altında, bir kale inşasına başladı. Burası Boğazın en dar yeri idi. Vaktile, Dârânın ordusu, harbi İskityaya götürmek için, buradaki meşhur köprüden geçmişti. Sultan Mehmed, bu kale ile, Avrupa yakasında müstahkem bir köprü başı, kuvvetli bir deniz üssü elde etmek, ve ayni zamanda, Çinden ve Hindden, Asyanın büyük kervan caddelerile, ve Karadeniz yolu ile gelen, ve İstanbuldan eski Romaya ve Avrupanın öbür şehirlerine dağıtılan kıymetli emtia yüklü ticaret gemilerinin geçidi boğazların gümrük gelirini ele geçirmek, ve böylece, Bizans İmparatorunun başlıca hayat kaynağını tıkamak, ve kendi hazineisne akıtmak istiyordu.

Tuna ağzından Bizans payitahtının duvarlarına kadar bütün Karadeniz kıyılarının sahibi ve efendisi sıfatile, o, kendinde buna hak görüyordu. Kalenin inşa edileceği arazi, parası verilerek alındı. Kalenin müstahkem duvarlarından ve burclarından başka, bir pazar yeri de olacaktı. Konstantin kendi şehrini ab-

luka etmeği hedef tutan bu açık hazırlıklara karşı boşuna protesto etti, heyecana düşen şehrinin kapılarını kapattı, ve padişaha elçiler göndererek, bu teşebbüsün iki devlet arasındaki muahedeyi bozduğunu, bundan vazgeçmesini, ve bir haraç kabul etmesini teklif etti. Padişahın elçilere cevabı şu oldu: "Ben sizin şehriniz aleyhine bir teşebbüste bulunmuyorum. Ülkelerimin emniyetini sağlamak, muahedeyi çiğnemek değildir. İmparatorunuzun Macarlarla birleşerek, babamın Avrupa kıt'asına geçmesine engel olduğunu unuttunuz mu? Kadırgalarınız, o zaman Osmanlı ordusuna boğaz geçidini tıkadı, ve Sultan İkinci Murad Cenevizlilerden yardım istemeğe mecbur kaldı. Ben o vakit Edirnede, fakat henüz genç-tim. Müslümanlar titreşiyordu, siz de onlara, bu dar zamanlarında, hakaret ediyordunuz, Babam Varnada iken, Rumeli kıyısında bir kale yapmağa yemin etti. Ben bu yemini yerine getiriyorum. Ben kendi topraklarımda keyfimin istediğini yaparım. Sizin buna karışmağa hakkınız var mı, hem gücünüz yeter mi? İki yaka da benimdir: Anadolu yakası benimdir, çünkü orada Osmanlılar vardır, Rumeli yakası benimdir, çünkü siz onu müdafaa etmesini bilmiyorsunuz. Gidin efendinize diyin ki şimdi sultanat süren padişah seleflerine hiç benzemez, ve diyin ki onların istekleri bugün benim kudretimin ulaştığı yere kadar uzamazdı. Hammer,, Bu bir İmparatorun kendine tâbi vasal bir prense verdiği kat'î emirdi.

"Karaman seferinden muavedetleri eyyamında mahrusai Bursada bir kaç gün celsei istirahat buyurduktan sonra tehiyyei esbabı fethi melhuz için Edirne canibine azimet buyurduklarında kâfir gemileri Gelibolu boğazını seddettiği maruz olıcak Kocaelin-

den İstanbul maberi semtine teveccüh buyurup Güzelcehisardan geçip mukabelesinde nüzul buyurdular ve ol mahalde bir Hisarı üstüvar binasını kat'î tarikı imdadı küffar için münasib görüp Halil Paşaya buyurdular ki bu sahilde bir Hisar yapılmak gerektir ta hengâmı uburda kâfir keştilerine ihtiyaç münkati ola, ve rehgüzeri süfünü küffar insidat bula. Savabedidi veziri mezbur ile Tekura adam salıp hüsnü tedbir ve mülâyemeti takrir ile ol mahalde bir kale binası için istizan ve ol binadan murad mahzı teshili uburu askeri mansur üzre maksur idüğin izan ettiler. Tekur dahi mümanaata ikdam etmeyip böyle cevab verdi ki ol irade buyurdukları mahal Galata tevabiindendir. Galata hod frenk tasarrufundadır. Bizim ol mahalle hükmümüz cari değildir. Olsa dahi bu canibden izharı rıza anlar ile husumet iktiza eder. Evlâ oldur ki bu daiyeden feragat buyuralar. Cevabı Tekur huzuru hüdavendigârda mezkûr olıcak Tekur canibinden isali peygam için gelenlere buyurdular ki bizim maksudumuz Tekurdan istirza idi. Çünkü ol mahal frenk elinde imiş, riayeti hatırı frenk için temşiyeti mühimde dreng etmek olmaz. Kasıdanı Tekuru bu veçhüzre defedip hemandem ol hasnı hasin tesisine şüru buyurdular.,,

Kaleyi bir an evvel bitirmek için bütün hazırlıklar yapıldı. Büyük bir malzeme yığını toplandı. Ve kalenin plânı çizilir çizilmez, her taraftan üşüştürülen binlerce duvarcı ve işçinin ,geceli gündüzlü, hummalı çalışmasile işe girişildi. Padişah bütün yapıyı şahsan kendisi idare ediyordu, deniz kıyısındaki baş burcun yapısına Sadrazam Halil Paşa, öbür iki burca da vezirlerden Saruca ve Saganos Paşalar bakıyor, bir çok yüksek rütbeli şahıslar, ellerile taş, tuğla, ki-

rec taşıyordu.

Rumeli Hisarı, Imparator Konstantinin âciz ve umudsuz gözleri önünde, yirmi beş kadem kalınlığındaki, üstü kurşun örtülü burclarile, üç aydan daha az bir zamanda, eşsiz bir irade ve kudretin ebedî bir âbidesi gibi, Güzelce Hisarın karşısında, ve eski Mercure mabedinin yanında, boğazı kesen korkunc heybetile yükseldi. Bundan dolayı ona "Boğazkesen„ adını da verdiler. Rivayet ederler ki, Hisarın plânında, kuleler ve aradaki perde duvarları, eski yazı ile, "Mehmed„ kelimesinin harflerini temsil ediyor.

Imparator bu tehdid altında telâş ve heyecana düşen şehrinin kapılarını kapattı, ve padişaha yalvarmak için yeniden elçiler gönderdi. O buna harb ilânile cevab verdi. Bizans imparatorluğunun ölüm kavgasının yaklaştığı meydanda idi.

Her iki taraf 1452 yılının sonbahar ve kış aylarını ölesiye bir harbin ciddî hazırlıklarile geçirdi. Istanbulun muhasarası gelecek yılın en büyük hâdisesi olacaktı.

Sultan Mehmed, Imparatorun Moradaki kardeşinin İstanbula imdad göndermesine meydan bırakmamak için, Tesalyadan, Rumeli Beylerbeyi Turhan Paşayı yarımadanın istilâsına memur etti. Kendisi harb levazımını ve muhasara topçusunu toplamak üzere, Edirneyi kendine merkez yaptı.

Konstantin de, şiddetli bir müdafaa temini için, elinden gelen her hazırlığı yaptı. Büyük yiyecek ambarları teşkil etti, askerî malzeme topladı, ve İstanbulun yerli ahalisi arasından toplıyabildiği askeri silâh altına aldı. Fakat bu şehirde oturanlar ya harbe yarar şeyler değildi, yahud nüfusları nispetinde asker vermek istemiyorlardı. Vatanları uğrunda dö-

vüşmeyi arzu edenler o kadar azdı ki, bütün muhasara esnasında silâh altında görünen Bizans kıt'alarının mevcudu altı bini geçmiyordu. Ordunun adedce zâfı İstanbul gibi büyük bir şehrin müdafaasından onu âciz bırakıyordu. Bu sebeble İmparator İtalyan cumhuriyetlerinin harbcı halkından yardım istemeyi düşündü. Orada iyi subaylar ve tecrübeli kıt'alar çoktu. Ücretli asker tutacak kadar parası olmadığı için, ancak Papanın nüfuzundan istifade edebilirdi. Papa Beşinci Nicolas'a bir murahhas göndererek, çabuk yardım istedi, ve Papanın emredeceği tarzda katolik ve ortodoks kiliseleri arasında tam birlik yapmağa razı olduğunu anlattı. Istanbulu ancak ecnebi yardımı kurtarabilirdi. Bizanslılar için, ya Roma kilisesile birleşmek, yahut Osmanlı devletine tâbi olmaktan başka çare yoktu. Acaba Grek İmparatorluğunun ve millî Grek istiklâlinin korunması, kiliseden ve akideden fedakârlıklar yapmağa değer miydi? Geçirdikleri buhran, Grekleri, bu kararı vermeğe çağırıyordu.

İmparator Konstantin 5 Aralık 1452 de, Ayasofya kilisesinde, dinî bir âyinle, Bizans kilisesinin Papa kilisesile birleştiğini lân ve tes'id etti. Saray ve kilise erkânından büyük bir heyet âyinde hazır bulunarak, bu hareketi tasdik ettiler. Fakat manastır papasları ve halk birleşmeyi reddetti. Bunların içtihadınca Ayasofya kilisesi bu âyinle kirletilmişti. Bu günden itibaren ortodokslar kiliseye ayak basmadılar. Papaslar ve halk birleşmeye karşı nefretlerini ilân ettiler. Bunların muhalefetini rahib Gennadius körükledi. Bu adam, fatihden sonra, Sultan Mehmed tarafından İstanbul patriği nasbedilmekle tarihte tanınmıştır. Gennadius, şimdiki buh-

randa, en mutaassıb partinin lideri oldu, ve en şiddetli muhalefeti açtı. Bunlar, birleşme taraftarlarını (ünyonistleri) hak dini isyan siyasetinin aldatıcı hulyalarına feda etmekle, Allahı Papanın hizmetine sokmakla, ve cismanî menfaatlerini ruhlarının selâmetine tercih etmekle tahkir ve tekfir ettiler. Taassubları her türlü vatan duygusunu o derece söndürmüştü ki, halkın gözünde "Greklerin direği" sayılan, ve Lâtinlere karşı sarayın en kudretli adamı olan büyük Amiral Notaras İstanbulu Papanın üç taclı şapkasından sa, Padişahın sarığına tâbi görmeyi tercih ettiğini ifade etti. Akide taassubu, Bizanslıları, müşterek düşman önünde, ikiye ayırmıştır.

İstanbul duvarları ve tahkimatı harab bir haldeydi. Tamirlerine memur edilen iki Rodoslu papas tahsisatı aşırarak toprağa gömdüler. Yetmiş bin altın fetihten sonra meydana çıkarılmıştır. Millî müdafaa işlerine iki papasın memur edilmesi resmî Bizans makamlarında hüküm süren ahlâksızlıkla izah olunabilir.

Bizanslılar vatanlarına karşı bu kadar alâkasız oldukları halde, şark ticaretinin bu mühim deposunu müdafaa için, bir çok İtalyan İstanbula koştu. Lâtinlerin yardımının ehemmiyeti şununla sabittir: Şehirde Lâtin imdad kuvvetleri en iyi kıt'alar olduğu gibi, Konstantin tahkimatı on iki askerî bölüme ayırarak, bunlardan yalnız ikisinin kumanadsını münhasıran Bizans subaylarına vermişti. Öbürlerinde Bizanslılar kumandayı paylaşıyor, yahud yalnız ecnebiler kumandayı idare ediyordu.

Müdafilerin miktarı 9 bindi. Donanma yalnız on iki kalyondan ve iki Venedik kalyonundan ibaretti. Fakat Haliç limanının ağzı bir zincirle kapalıydı. ve

ucu, Galata tarafında kuvvetli bir istihkâmla emniyet altına alınmıştı.

Sultan Mehmed, bir hamlede şiddetli bir muhasaraya başlıyabilmek için, kış aylarını, bütün tedbirleri almak ve bütün hazırlıkları bitirmekle geçirdi. Bütün aklı fikri, Roma İmparatorluğunu, ve 1150 yıldan fazla bir zaman şarkın payitahtı olan, ve «Fethi hasretülmülûk olan» İstanbulu fethetmek şanının hayalile doluydu. İhtiras humması ruhunu tutuştururken, serin muhakemesi ona daima, kendi imparatorluğunun asıl payitahtı olan İstanbul başka ellerde bulundukça, Osmanlı devletinin tehlikeli ve çürük bir temel üzerinde duracağını ihtar ediyordu.

Sultan Mehmed, bu büyük teşebbüsü gerçekleştirmeğe yetecek miktarda kıtayı kolayca toplıyabilirdi, fakat toplanmasını emrettiği muazzam kara ve deniz kuvvetlerinin erzak ve levazım ambarlarına gerekli iaşe ve harb levazımını tedarik için, kendisinin bütün faaliyetine lüzum vardı. Fakat «Sultan Mehmed, harb malzemesini, sadece, eski şark hükümdarlarına has gösterişli bir bollukla toplamıyor, bilâkis her şeyi kendisi tertib ve tanzim ediyor, ve Cesar'la, Napoleon seferlerinde hayranlıkla gördüğümüz o üstadca ahenk ve terkibi veren cür'etil ruhla, her şeyin doğru ve yerinde kullanılmasını temin edyiordu. - The Historian's History.»

Sabah erkenden, gece geç vakte kadar, sarayında ve odasında, genç Sultan, yaklaşan muhasaradan başka hiç bir şey konuşmuyordu. Elinde kamış kalem, ve bir tomar kâğıd, sık sık, İstanbul istihkâmlarının plânını çizerken, ve bunlara karşı tasarladığı hatları, batarya mevzilerini ve cepane depolarını işaret ederken görülüyordu. Kıt'alarından her birinin

işgal edeceği yerlerin plânlarına, ve bu kıt'aların muhasara esnasında bütün ihtiyaçlarını ve eksiklerini geriden mütemadiyen kendilerine yetiştirmek için inşa edilecek çeşid çeşid ambarların mevkilerine ve genişliklerine aid her mesele onun huzurunda münakaşa ediliyordu. O kendisi kıt'aları bölgelerine tevzi ediyor, ve donanmanın teçhizine aid emirleri veriyordu. Gedik açmak, en büyük tesirle işliyecek lâğımları atmak, ve duvarlara merdiven atmak için teklif edilen çeşidli metodları o hep kendi münakaşa ediyordu. Onun heyecanı bir kahramanın sürükleyici ateşi idi.

Sultan Mehmedin biricik kaygısı gerekli topçunun vücude getirilmesi idi. O İmparatorluğunun en iyi kıt'alarını Edirnede toplanmıştı. Bu mükemmel ordu, mihanikî bir emniyet ve isabetle tam gününde İstanbul duvarları altında kendini gösterecekti: Fakat, zamanın teknik icablarını ve derslerini gözönünde tutmak kabiliyeti kendinde yüksek olan Sultan Mehmed, Osmanlı padişahları arasında ilk olarak, pek iyi anlamıştı ki, barutun kullanılması harb san'atının gelişmesinde, yeni, başka bir devir açmıştı. İstanbul gibi büyük ve kuvvetli bir şehrin zaptı için, nekadar disiplinli -çünkü Osmanlı ordusunda şiddetli disiplin ve bunun eğilmez kanunları hâkimdi-, ve muharebe meydanı için silâhlandırılmış da olsa, sade ordunun adedce üstünlüğü kâfi değildi. Sultan Mehmed eski kahramanlık zihniyetinin istediği parlak şecaatin yanında, müessir bir topçu bombardımanile, bir kaç gün içinde, kuvvetli ve yüksek iç duvarı ve bunun burclarını değilse bile, hiç olmazsa daha alçak dış duvarı yıkmağı ve hücumculara yol açmağı istiyordu.

Osmanlılar top kullanmağa alışkındılar. İkinci Sultan Murad, 1422 de, İstanbulu muhasara ettiği zaman top kullanmıştı. Fakat Türk topçusunun asıl kurucusu sayılan Fatih, mevcuddan daha kuvvetli ve korkunç bir bombardıman topçusu teşkiline karar verdi, ve şimdiye kadar görülmedik büyüklükte döktürdüğü bir topu Yeni Hisara boydurdu. Güllesi Boğazı aşıyordu. İstanbulun muhasarası için döktürdüğü ikinci top, büyüklükte, bu devi geçiyordu. Ağzının kutru iki buçuk kadem kadardı, taş gülleleri 12 kantar ağırlığında idi. Bu topu elli çift manda yerinden kımıldatabiliyordu. Bundan daha az mehabetli büyüklükte, fakat belki tesiri daha fazla bir çok başkaları, ve bütün diğer bir çok eski sistem toplar, hepsi birlikte, İstanbula taşınmak üzere, aarbalara bindirildi. Büyük ölçüde toplanan taşıt vasıtalarile kalkan bu korkunç topçu treninin ve bunun hizmetine gerekli muazzam miktarda cepane ve mühimmatın nakli hiç de ufak bir ameliye değildi.

Osmanlı ordusunun ilk tümeni, şubat 1453 te, Edirneden hareket etti. Ayni zamanda kuvvetli bir istihkâm kolu, uzun topçu kafilesinin ve ağırlık arabalarının geçmesi için, yolda bir teviye çalışıyordu. Her yer yarığı, her su akıntısı üzerine sökülüp takılabilir muvakkat köprüler kuruldu. Öyle ki muhasara malzemesi, ağır da olsa, hedeflerine doğru durmadan ilerliyordu. Cesim güllelerile birlikte dev topun hareket ettirilmesindeki güçlükler padişahın ilerlemesini zorlaştırıyordu. Edirnenin mesafesi ancak yüz mil olduğu halde, bütün topçu parkının İstanbula varması nisana kadar sürdü. Ordunun Karaca Paşa kumandasındaki ilk akıncıları bir çok yerler aldı ve uçları Tarabya kalesini zaptetti. Sayısız ka-

yıblarla, Anadolu askerleri, sipahiler, Azablar, ve karışık bir kütle, yeni yapılan Rumeli Hisarının himayesinde, Boğazı aştılar. Bütün kış küstahça sarkıntılıklarda bulunan Grek korsanları ortadan kaybolmuştu. Şarktan ve Sinobdan Anadolu kıt'aları, şimalden ve garbdan Rumeli kıt'aları, ve nihayet, Gelibolu ve İzmit tersane ve limanlarından Amiral Baltaoğlu kumandasında, 300 gemilik Osmanlı filosu geldi.

Böyle bir ordunun kuvvetini tahmin etmek güçse de asker olmıyan ve ganimet ve şan için gelen unsur çok kuvvetli idi.

6 nisanda, İkinci Mehmed, Blachernae mahallesinin (Ayvansaray arkası) ve Eğrikapının karşısındaki tepenin yamacında ordugâhını kurdu. Ve derhal Odun kapısından (Ayvansaray yanındaki — bugünkü değil), Marmara kıyısında Altınkapı'ya kadar (Yedikule) uzayan tahkimat hatlarının inşasını emretti. Yer kabarıntılarını takib eden bu hatlar, ayni zamanda, muhasara altında bulunanların çıkış yapmalarına engel olmağa, ve Türk kıt'alarını düşman topçu ateşinden ve mermilerinden korumağa yardım ediyordu. Bütün muhasara hattı boyunca bataryalar yerleştirildi. Başlıcası, Blachernae mahallesindeki Eğrikapıya, ve şehir duvarının merkezi yakınındaki St. Romanos kapısına (Topkapı) karşı konulmuştu. Bu son kapıya karşıdır ki dev topun ateşi tevcih edilmiş ve asıl hücum yapılmıştı. Bundan dolayı bunası bugüne kadar muhafaza ettiği Topkapı adını aldı. Bu topun maddî tesiri beklendiği gibi çıkmadı.

Türklerin kara kuvvetleri her sınıftan ve her kaliteden yetmiş bine kadar çıkıyordu. Fakat ordunun hakikî kuvveti o zaman Avrupanın en iyi piya-

desi olan Yeniçerilerde idi, bunların da miktarı on iki bini geçmiyordu. Ayni zamanda en asil Türkmen atlarına binmiş ve uzun yılların hizmetinde pekleşmiş yirmi bin süvari, genç padişahlarının gözü önünde, at sırtında yahud yaya dövüşmeğe hazırdı. Karadeniz limanlarından Ege limanlarına kadar Anadolu kıyıları boyunca toplanmış donanma, ayrıca, takviye kuvvetleri, erzak ve malzeme taşıyordu. Bu donanma muhtelif büyüklük ve şekilde 320 gemiden mürekkebdi. En büyükleri de cesamette Grek ve İtalyan kalyonlarından çok daha ufaktı.

İstanbul şehri, haritaya bakılınca bir üçgene benzer. Bunun her üç kenarı, istenildiği zaman kapıları kapanan veya örülen yüksek duvarlar ve kalelerle tahkim edilmişti. Deniz cihetindekiler zamanla kısmen yıkılmış ve dikkatsiz tamirlerle zayıf düşürülmüş olmakla beraber, gene kuvvetli bir mukavemet gösteriyordu. Fakat düşman bu cephelerden geçemezdi. Marmara ve Haliç limanı birer mâni teşkil ediyordu. Üçgenin bu iki su arasındaki tabanı, yani şehrin kara cephesi, çifte bir duvar, ve yüz kadem derinlikte bir hendekle muhafaza ediliyordu. Osmanlılar asıl hücumlarını bu müstahkem hatta tevcih ettiler.

İmparator en tehlikeli mevkilerin muhafız ve kumandanlarını tayin ettikten sonra, dış duvarın müdafaasına teşebbüs etti. Muhasaranın ilk günlerinde, Bizans askerleri hendeğe indiler, yahud açık araziye çıktılar. Fakat karşılarındaki düşmanın kuvvetini görünce, bu cüretli hareketten vazgeçerek, ateşli silâhlarile, istihkâmları elde tutmağı daha ihtiyatlı buldular. Fakat Osmanlıların hücumdaki şiddetleri Bizanslıların müdafaadaki cesaretlerinden üstündü.

Hergün Bizanslıların tecrübesini arttırıyordu; fakat top barutlarının kifayetsiz stoku her günün israfiyle eksiliyordu. Topları ,ne büyüklük, ne de aded ce, kuvvetli değildi, ellerindeki bazı ağır topları da duvarlara yerleştirmeğe cesaret edemiyorlardı. Bunların köhneleşmiş yaşlı bünyeleri, top patladıkça, sarsıntıdan büsbütün yıkılır diye korkuyorlardı.

İkinci Mehmedin büyük topu, zamanın tarihinde mühim ve göze çarpan bir hâdise idi. Bu cesim makinenin iki yanında, hemen ayni büyüklükte, iki arkadaşı daha vardı. Türk topçusunun uzun nizamı duvarlara tevcih edildi. On dört batarya, girilmeğe en elverişli yerlere karşı bir anda gürlüyordu. Bu bataryaların 130 topu olduğu, yahud 130 gülle attığı müphem olarak ifade edilmiştir. Bununla beraber, padişahın kudret ve faaliyetinde yeni ilmin çocukluğu sezilebilir. Büyük top, lâhzaları sayan bir usta idaresinde, günde yedi kereden fazla doldurulamıyor, ve ateş edemiyordu. Maden kızdı ve patladı: Bir çok işçi mahvoldu. Ve her patlayıştan sonra, topun ağzına zeytinyağı dökerek, tehlikenin ve kazanın önüne geçmeği kendi kendine düşünen bir işçinin mahareti öğüldü.

Konstantin bir muhasaranın ilk korkusile, Ege adaları, Mora ve Sicilyada, en lüzumlu yardımlar için, müzakerede bulunmuştu. Marşandiz ve harb için teçhiz edilmiş beş büyük gemi Sakız limanından yelken açtı. Bu gemilerin biri İmparator bayrağını taşıyordu. Öbür dördü Cenevizlilere aiddi ve buğday arpa, şarab, zeytinyağı, sebze ile ve hepsinden ziyade, payitahtın müdafaa hizmetine tahsis olunan kara ve deniz kuvvetlerile yüklü idi.

Bu cür'etli yardımcıların yolunu kesmek ve Ha-

YENİÇERİYE GAZEL

29 Mayıs sabahı beşinci askerî
kapıya hücum eden Ortalara :

Vur pençe-i Alîdeki şimşîr aşkına ;
Gülbankî âsümanı tutan pîr aşkına .

Ey leşker-i müfettih-ül-ebvâb, vur bugün,
Feth-i mübîni zâmin o tebşîr aşkına .

Vur, deyr-i küfrün üstüne rekz-i hilâl için
Gelmiş o şehsüvâr-ı cihangîr aşkına .

Düşsün çelengi Rûmun, eğilsin ser-i Frenk ;
Vur, Türkü gönderen yed-i takdîr aşkına .

Son savletinle vur ki, açılsın bu sûrlar ,
Fecr-i hücûm içindeki tekbîr aşkına.

Yahya Kemal Beyatlı

Fatih Sultan Mehmed'in bir emirnamesi üstünde altınla yazılmış tuğrası

(Topkapı sarayı müzesi yazı salonundaki aslından aynen alınmıştır.)

liç limanına girmelerine engel olmak için, Boğaz methalinde, bir kıyıdan öbür kıyıya, ay şeklinde dizilmiş olan Türk filosu, Amiral Baltaoğlunun kumandasında üç kere Ceneviz gemilerine hücum etti. Bu çok kanlı deniz muharebesinde, Sultan Mehmed, sanki tabiate kendisi hâkim olmuş gibi, kumsaldan denize sürdüğü atının üstünden, vücudünün muhariblerin hareketlerini taklid eden vaziyetlerile ve coşkun sesinin şiddetli ihtarları ve itaplarile, hem mükâfat vadederek, hem de düşmanınkinden daha kuvvetli olan kendi tehdidinin korkusunu telkin ederek askerlerinin şecaat ve değerini kamçılıyordu. Kahraman Amiral Baltaoğlunun bizzat hücum ettiği İmparator gemisi hemen de mağlûb olmuşsa da, Cenevizliler tarafından kurtarılmış ve o sırada çıkan bir rüzgârdan istifade ile uzaklaşmağa muvaffak olan düşman filosu önünde, Galata Balıkpazarı iskelesile İstanbul Balıkpazarı iskelesi arasına gerili demir zincir alçalıp tekrar kapanmış ve filo emniyetle zincirin iç tarafına demirlemişti. Bu muvaffakıyetsizliğin sebebi, o zaman Osmanlı donanmasının acele ile ve mükemmel olmıyarak hazırlanmış olması idi ki, fetihten sonra, bu donanma, Fatih tarafından, yüksek bir gelişme seviyesine çıkarılmıştır.

Kuvvetli kalelere karşı, hattâ büyük topun ateşile de, az tesir ve az bir ilerleme yapıldığı için, şehrin teslimi, eğer ayni zamanda Haliç limanından ve karadan çifte bir hücum yapılmazsa, umudsuz görünüyordu; fakat liman yanaşılmaz bir vaziyette idi. Aşılmaz bir zincir, sekiz büyük gemi, yirmiden fazla daha küçük gemi ve bir çok kalyon ve şileple müdafaa ediliyordu.

Bu engel önünde, Sultan Mehmedin dehası, cür'-

etli ve olağanüstü bir plân tasarladı ve tatbik etti: Hafif gemilerini ve asker malzemesini Boğazdan Halicin yukarı kısmına taşıyacaktı. Mesafe on mil kadardır, zemin düz değil ve sık bir korulukla serpilidir. Yol Galata mahallesinin ortasında açılacaktı. Bu mahallede oturan Cenevizliler, Bizanstan ziyade, kendi ticretlerini düşündükleri için, ayni zamanda da başlarına geleceği bildikleri için, güçlük çıkarmadılar. On binlerce kolun kuvvetile yol düzeltildi, ve kalın kalaslardan sağlam bir döşeme ile örtüldü. Üstünden gemiler kolayca kaymak için de, kalaslar koyun ve öküz yağile yumuşatıldı. İki kat kürekli yetmiş hafif kadırga (bazıları daha büyük ve üç ve beş katlı) Boğaz kıyısında karaya çıkarıldı ve silindirlere bindirilerek insan ve makara kuvvetile ileri çekildi. Her geminin kaptanı önde, dümencisi arkada bulunuyordu. Yelkenler rüzgâra karşı açılmıştı. Nâralar, türküler ve alkışlarla, fakat bin zahmetle, Türk filosu, bir tek gecede, vadiden tepeye tırmandı, yaylayı aştı ve yamaçtan kaydırılarak, Bizanslıların derin su kesimli gemilerinin sarkıntılığından çok uzakta, Halicin sığ sularına indirildi. Ve muhasaradakiler, tan yeri ağarırken, yetmişten fazla Türk gemisinin, limanlarının ortasında demirlemiş ve müdafaa duvarlarının karşısında saf bağlamış olduğunu, şaşkınlık ve korku ile gördüler. Türk topları şimdi buradan daha tesirli ateş edebileceklerdi. Bu olağanüstü hâdise iki tarafın gözleri önünde cereyan etmiş ve iki milletin kalemile tevsik edilmiştir.

Sultan Mehmed, yukarı Halici bir filo ve ordu ile işgal ederek, limana hâkim olur olmaz, en dar yerde iki sahil arasına bir köprü kurdurdu. Bu köprü demir kenetli kirişlerle birbirine bağlanmış fıçılardan

mürekkebdi ve sağlam bir döşeme ile kaplanmıştı. Bu yüzen batarya üzerine en büyük toplarından birini yerleştirtti. Ayni zamanda, kıt'alarla ve itfaiye merdivenlerile yüklü seksen kadırga, yanaşılması en kolay cepheye yaklaşıyordu, Türklerin uyanıklığı Bizans gemilerinin yaklaşmasına mâni oldu. Buna cür'et edenlerden en öndeki kalyon batırıldı.

Kırk günlük bir muhasaradan sonra, İstanbulun mukadderatı daha ziyade geciktirilemezdi. Müdafaa kuvveti çifte bir hücumla bitirilmişti. Düşman savletine karşı asırlarca ayakta duran istihkâmlar, Osmanlı toplarının ezici ateşi altında, her tarafta yıkılmış, en genişi Topkapıdaki olmak üzere ,bir çok gedik açılmış, Osmanlı ordusu kalelerin yıkıntılarile yarıyarıya dolu hendeği işgal etmişti.

24 mayısta Sutlan Mehmed bir mesaj gönderdi ve bunda, eğer şehir teslim olursa, halka hayat ve hürriyet, İmparatora da Morayı vadediyordu. Konstantin daha hafif şartları kabul ediyordu. Fakat padişah şehrin teslim olmasında ısrar etti. İmparator ise, bunu şerefine yakıştıramadı. Ve harbin son ucuna kadar sebat etmeğe karar verdi.

Sultan Mehmed, her türlü hazırlıklarını bitirdikten sonra, hücum için, 29 mayısı tespit etti. Ve 27 nci akşamı son emrini verdi. Harb ve zafer heyecanı Osmanlı kıt'alarını en yüksek derecesinde coşturmuştu. Bir taraftan hocalar, şeyhler çadırları dolaşarak, manevî şereften ve uhrevî mükâfattan bahsederken, gözle görülen dünya mükâfatının kuvvetine güvenen realist Sultan, muzaffer kıt'alara, iki kat maaş vadetti ve: «— Şehirle binalar benim, dedi, fakat ganimetleri, altın ve güzellik hazinelerini sizin yararlığınıza bırakıyorum. Değerinizi gösterin ve zengin,

mes'ud olun. Benim devletimin ülkeleri çoktur. Bunlardan en güzel ve zenginini İstanbul duvarlarına ilk çıkacak yiğite mükâfat vereceğim. Hem benim minnet ve şükranım, onun şanını ve bahtını umudunun da üstüne çıkaracak.» Bundan üç buçuk asır sonra, Napoléon Bonaparte da, Alp dağlarını aşmak için, ordusuna verdiği meşhur emirnamede, askerlerine, dağların ötesinde, İtalya ovalarındaki zenginliği, refahı ve nimetleri vadetmişti.

Şimdi Türkler arasında hayatı hiçe sayan ve zafer susuzluğu ile tutuşan umumî bir heyecan dalgalanıyor, bütün ordugâhtan tekbir sesleri yükseliyor ve Galatadan Yedikuleye kadar, bütün deniz ve kara gece ateşlerinin aleviyle parlıyordu.

İçeride Bizanslıların hali bundan ne kadar farklı idi. Kendilerine güvenleri olmıyan bu çaresizler, yüksek sesli, fakat dermansız şikâyetlerle, günahlarının cezasına yanıyorlardı. Kiliselerin birleşmesi veya ayrılması taraftarı olduklarına göre, «unioniste» ve «separatiste» Grekler birbirlerini, ve Grekler ve Lâtinler gene birbirlerini itham ediyorlardı. Meryemin semavî tasviri muhteşem bir alayla teşhir edildi. Fakat ilâhî koruyucu onların bu yalvarmalarına karşı kulaklarını tıkamış gibiydi. Şehrin vaktile teslim olması teklifini reddetmekle İmparatorun gösterdiği inadı muahaze ve tenkid ediyorlar ve Türk esaretinin temin edeceği rahatlığa ve emniyete hasret çekiyorlardı. Greklerin en asilleri, ve müttefiklerin en cesurları, 28 mayıs akşamı, umumî hücumun vazifelerine ve tehlikelerine hazırlanmak üzere, saraya çağırıldı. Paleologus'un son hitabesi Roma İmparatorluğunun cenaze duası idi.

Rasgele yapılan ilk ateşler tesirden ziyade gü-

rültü yapıyordu. Sonra nişan daha ziyade ayarlandı. O zamanın teknik tekâmülsüzlüğüne rağmen, ateşin ağırlığı ve tekrarı duvarlanda bazı tesir yapmağa başladı. Türkler yaklaşma hareketlerini hendeğin kenarına kadar ilerleterek, büyük yarığı doldurmağa ve hücuma bir yol yapmağa teşebbüs ettiler. Uzun ve kanlı bir boğuşmadan sonra, gündüz örülen ağ tekrar çözüldü. Sultan Mehmed yeni bir kaynaktan faydalanmağa mecbur kaldı: Lâğım açmak. Fakat zemin kayalıktı, her teşebbüs duraklıyor, yahud Bizans istihkâm subayları tarafından daha alttan lâğımlanıyordu. Bu yeraltı geçidlerini barutla doldurmak ve bütün bir kuleyi veya şehri havaya uçurmak san'atı henüz keşfedilmemişti.

İstanbul muhasarasının karakterini belirten bir vak'a da, eski ve modern topçunun birleştirilmesi idi. Toplar taş ve kargı atan mihanikî aletlerle karıştırılmıştı. Yeni topalrın gülleleri ve eski aletlerin mancınıkları ayni duvarlara tevcih olunuyordu.

Çok büyük bir ahşab kule silindirler üstünde ilerletildi. St. Romanus (Topkapı) kulesi çoktan yıkılmıştı. Şiddetli bir boğuşmadan sonra Türkler gedikten geri atıldı ve karanlık, hareketlerini durdurdu. Bu durgunluk, Bizanslılar için bir ümid fasılası oldu. İmparator ve onun müdafaa kumandanı Lâtin Justiniani bu ümid fasılasının her anından faydalandılar ve geceyi orada geçirerek, kilisenin ve şehrin selâmetini sağlıyacak çalışmaları şiddetlendirdiler. Şafakla beraber, sabırsız padişah, hayret ve kederle gördü ki ahşab kulesi kül olmuştu. Hendek yeniden açılmış ve tamir edilmişti. Ve St. Romanus (Topkapı) kulesi tekrar kuvvetli ve tamdı. Bizans müverrihleri, plânının altüst olmasına

yanan padişahın, bir küfür savurarak, "Hıristiyanların böyle bir eseri bu kadar az bir zamanda ikmal edebileceklerine otuz yedi bin peygamber şehadet etse inanmam" demiş olduğunu rivayet ederler.

Sultan Mehmed büyük ve umumî taarruz için 29 mayıs sabahını beklemeyi tercih etti. Son gece yorulmak bilmez çalışmalarla geçti. Ve ölüm cezasile sükût emrini verdi. Sabah topunun mutad işareti olmadan, Türkler, şehre, denizden ve karadan sık saflarla hücum ettiler. Hendekler en önden saldıran gönüllülerin cesedlerile doldu. Arkadaşları bu şehidlerin üstüne basarak geçiyordu. Ölüm yaşamaktan ziyade iş gördü. Gönüllülerin arkasından, Anadolu ve Rumeli kıt'aları, kendi paşalarının ve sancak beylerinin kumandasında, hücuma kalktı. İki saatlik bir boğuşmadan sonra, Bizanslılar hâlâ tutunabiliyor, ve elverişli durumlarını düzeltebiliyordu. Bu ağır anda idi ki, Yeniçeriler, taze, atılgan ve yenilmez bir şeddetle, ateş saçan bir yanardağ gibi kalktılar. Sultan, at sırtında, elinde demir asâ, askerinin kıymetine şahid ve hakem oluyor, kat'î an için ihtiyat tuttuğu on bin kişilik hassa kıt'alarile çevrili olduğu halde, sesile ve gözile muharebenin med ve cezrine istikamet ve hareket veriyordu. Kaçanlar olursa, cepheye sürmek, tutmak ve cezalandırmak için, muharebe saflarının arkasına bir çok askerî hâkim koymuştu. Cephede tehlike varsa, kaçacakları, geride namussuzluk ve ölüm bekliyordu. Yaralananların, ve can çekişenlerin acı, yanık feryadı, davulların, boruların ve nakkarelerin harb musikisi içinde boğuluyordu. Osmanlı topçusu, muharebe hatlarından, yüzme köprüden, ve şehir duvarlarının altında demirlemiş kadırgalardan ve kayıklardan, her

tarafa, ateş ve mancınık saçıyor, istihkâmlar ve kuleler, bir taş ve ok yağmurile cevab veriyordu. Ordugâh ve şehir, Bizanslılar ve Türkler, öyle bir duman bulutuna sarılmıştı ki bunu ancak Roma İmparatorluğunun son kurtuluşu ve yahud batışı dağıtabilirdi.

Bu, tarihin büyük hailesi, hakikî cihan kavgasıydı. Türk kahramanlığı burada insanlığın ve asırların mukaddeartını pençesine almış, ona istediği şekli veriyordu. Göklerden bir ses durmadan kükreyor, ve yerleri sarsıyor gibiydi:

"Vur Türkü gönderen yedi takdîr aşkına;
Son savletinle vur ki açılsın bu sûrlar,
Fecri hücûm içindeki tekbir aşkına„

Yahya Kemal

Şu denlû urdular topî hisâre
Ki düştü burc-u baru pâre pâre
Müsaid oldu bahtı şehriyârın
Müşebbek oldu divarı hisarın
Göründü rahnelerden sureti feth
Okundu her taraftan âyeti feth.

Sadeddin-Tacüttevarih.

Bu sırada kolundan ve kalçasından yaralanan başkumandan Cenevizli Justiniani'nin, vücudundan kan aktığını görünce, cesaretini kaybederek, korkakça kaçması müdafilerin maneviyatını çok sarstı. Yorulmak bilmiyen İmparator, kaçak kumandanı yakalıyarak, "yaranız hafiftir, tehlike ise büyük ve âcil; vücudunuza da burada lüzum var. Hem nereden yol bulup çekileceksiniz?" dedi. Korkudan titriyen Ceneviz generali: "Allahın Türklere açtığı yoldan çekileceğim„ cevabını verdi, ve Galataya sığındı. Lâtin yardımcı kuvvetlerinin en büyük kısmı onun misali-

ni taklid etti. Ve Türklerin büsbütün şiddetlenen hücumu önünde müdafaa gevşedi.

Padişahın mükâfatına ilk istihkak kazanan Türk yiğiti Ulubad'lı Hasan oldu. Pazularının kuvveti ve vücudünün yapısile o bir devdi. Kalkan başının üstünde siper, ve palası sağ elinde, kükreyerek dış istihkâmın üstüne atladı. Aynı coşkunlukla saldıran otuz Yeniçeriden on sekizi bu kahramanlar yarışında şehid oldu. Hasanla on iki yoldaşı istihkâmın tepesine vardılar. Hasan bir taş isabetile kaleden yuvarlandı; bir dizinin üstüne doğrularak kalkanile siper almağa çalıştı, fakat fazla kan kaybından zayıflıyan elinden kalkan düştü, ve yaralı aslan yeni bir ok ve taş yağmuru altında kayboldu. Fakat muvaffakiyeti şunu ispat etti ki başarıyı tamamlamak mümkündür. Duvarlar ve kaleler bir teviye Türk kümelerile örtüldü, ve Bizanslılar gittikçe artan bir hücum kesafeti altında ezildiler.

İmparator bir general ve askere yakışır surette hareket etti. Ecnebî kıt'alarının başında, dövüşmede devam etti. Askerlerinin yorulduğunu görünce artık hiç bir kurtuluş ümidi kalmadığını anladı ve ortadan kalboldu. Son sözü şu yeis dolu cümle oldu: "Şurada, başımı koparacak bir hıristiyan bulunmaz mı?„ Umudsuzluk içinde de ihtiyatı bırakmıyan Konstantin erguvanî cübbesini sırtından atmıştı. Kargaşalıkta, bilinmez bir el onu yere serdi, ve cesedi bir yığın ölünün altında gömüldü.

Onun ölümünden sonra ,artık mukavemet ve intizam kalmamıştı. Grekler şehre doğru kaçtılar; bir çoğu Topkapının dar geçidinde sıkıştı kaldı. Muzaffer Türkler iç duvarın gediğinden saldırdılar; ve şehrin caddelerinden ilerledikleri zaman, Haliç tara-

fındaki Fener kapısını denizden zoralyıp giren kardeşlerile karşılaştılar. Kaçışan Grekler Ayasofya kilisesine sığındı, o Ayasofya ki katolik âyinile kirletildi diye çoktandır ayak basmıyorlardı. "Eğer şu saatte, gökten bir melek görünüp de, Bizanslılara, katolik ve ortodoks kiliselerinin birleşmesini tanırsanız, düşmanlarınızı dağıtırım,, deseydi, onlar, bu sese kulaklarını tıkayacaklar ve Osmanlıların boyunduruğunu tercih edeceklerdi. Akide ayrılığı o kadar derin tesir bırakmıştı - Ducas,,.

İşte böyle, İran Şehinşahı Hüsrev'in, Avar Türk lerinin büyük hakanının, ve Arab halifelerinin kuvveti önünde sarsılmıyan İstabul, bu ikinci Roma, elli üç günlük bir muhasaradan sonra, İkinci Mehmedin silâhlarile, bir daha geri gitmemek üzere zaptedildi. Ve Osmanlı devleti büyük Avrupa - Asya İmparatorluğuna yükseldi.

İkinci Mehmed, imparator vakarını -şimdi o gerçekten bir İmparatordu- muharebenin kızgın anlarında kendini göstererek gölgelendirmek istemedi, ve ancak fethin ikinci günü, 30 mayıs sabahı, ardına kadar açılan Topkapıdan, sade bir zafer alayile şehre girdi. Arkasında vezirler, paşalar ve hassa muhafızları vardı ki, her biri, bir Bizans müverrihinin dediğine göre, Herkül gibi sağlam, Apollo gibi çevik, ve dövüşmede, fanilerin ırkından on kişiye bedeldi.

Fatih, Atmeydanından geçerek, Ayasofyaya gitti ve büyük mihraba çıktı. Daha kaç saat evvel, Romalıların son Cesar'ı önünde, bu mihraptan, son kurtuluş âyini yapılmamış mıydı? Şarkın muhteşem metropolu şimdi onundu, Sonra. Bizans sarayına gitti. Büyük Konstantin'in yüz halefi, Şarkî Romanın,

zaman zaman dünyalara hükmeden büyük imparatorları, ve bunların küçükleri, hep bu sarayda oturmuşlardı. Onların haşmeti şimdi onun yumruğundaydı. İnsan büyüklüğünün bu faniliği önünde, dudaklarından, ihtiyarsız, Şeyh Sadi'nin şu hikmeti döküldü:

Bûm növbet mizened ber Tarım-i Efrasiyap.

Perdedârî miküned der Kasrı Kayser Ankebud,,

Fethin coşkunlukları yatıştıktan sonra, İkinci Mehmed, dikkatini başlıca iki noktaya çevirdi:

1 — Boşalan şehri tekrar nüfuslandırmak,

2 — Hıristiyan tebeayı mizacına ve alışkanlığına uygun müesseselerle yeni devlete ısındırmak.

İstanbulun zaptı Bizans İmparatorluğunun eski memleketlerini dehşet içinde bırakmıştı. Moradan, ve adalardan, ahali, nereye gittiğini bilmeden kaçıyordu. Deniz Grek ailelerini ve servetlerini taşıyan gemiler ve sandallarla örtülmüştü. Venediklilerin, Cenevizlilerin işgalindeki dağlar, manastırlar, adalar sığınak hizmetini görüyordu.

Fatih bu hicreti geriye çevirmek, ve hıristiyanları muti ve hoşnud tebea haline sokmak için, iki ferman çıkardı. Biri Osmanlı İmparatorluğu içine dağılmış olan bütün Greklerin İstanbula dönmelerini emrediyor, ve onlara, dinlerinde serbest kalacaklarını, ve mallarına sahib olacaklarını vadediyordu. Grekler Sulu Manastırdan Edirne kapısına kadar bütün kiliseleri muhafaza ettiler. İkinci fermanla da yeni bir patrik tayin etti, ve bunu iltifatlara boğdu.

Fatih bu hareketinde samimî idi. Çünkü o, bazı hıristiyan asırdaşları tarafından kendisi hakkında verilen ve hâlâ bugün bir çok modern tarih eserlerinde akis bulan hükme aykırı olarak, bir insan öl-

dürücünün, bir kan akıtıcının ve memleket yıkıcının alçak hedeflerinden daha fazla gayeler arkasından yürüyordu. Nitekim o, geçici şan için herşeyi feda etmeği göze alan mağrur bir karakter değildi. Onun Büyük İskender'le Sezar'a müsavi olmak istiyen ihtirasında necib unsurlar vardı. O, herşeyden önce, bir devlet, hakikî, sağlam örülmüş bir devlet kurmak, şimdiye kadar vasal halinde duran vilâyetleri de büs bütün fethederek, zorlu bir imparatorluk vücude getirmek, bunu bütün kararlara merkez noktası, ve bütün ganimetlere toplantı yeri yapmak istiyordu. O, bütün teferruatına varıncaya kadar, ve beka bulmak üzere teşkilâtlandırılmış bu devlet bünyesinin idare ve müdafaasını, yalnız, içine bazı dönmeler de karışmış müdir Osmanlı sınıfından beklemiyor, belki, muhtelif memleketlere, ve muhtelif milletlere mensub herkesin bu maksad etrafında işbirliği yapmasını tercih ediyordu. Yalnız, bunlardan istediği şey, devlet kurucusu Osmanın mümessili olarak, padişahın, her işaretine bağlı enternasyonal İslâm demokrasisi içinde kaybolmak için, kendi hıristiyan dinlerini inkâra karar verebilmeleri idi. Yeni İmparatorluğun içinde eski Romalılar zamanında olduğu gibi, sulh hüküm sürüyordu: "Pax Romana,, - "Roma sulhu,,-. Bizanslıların şanlı devrindeki emniyet tekrar geri gelmişti, ve bu nimetten herkes faydalanıyordu. Polonyalıların ve Macarların derebeylik âdetlerine -ki bütün taahhüd edilen imtiyazlara rağmen burjuva ve köylü sınıfları bundan son derece muztaribdi-, küçük İslav devletleri sisteminde yerleşen ve eskiden beri sürüp gelen kargaşalıklara, hiç bir fedakârlıkla karşılaşmaksızın, tebeaları ölçüsüz soyan son dermansız Yunan idarelerinin ezici yüküne, amelî faydadan

ve kendi şahsî menfaatinden başka bir şey düşünmiyen Kayser Frederik'in idaersindeki Alman hercümercine karşı, Osmanlı memleketleri camiası mes'ud bir tezad teşkil ediyordu. Hiç kimse dininden ve milliyetinden dolayı bir fenalık gelmesinden korkmuyordu. Bir çok yıllar Yeniçeri ocağında hizmet etmiş anadan doğma bir Sırp, Türklerin, kendi aralarında olduğu gibi, din farkı olmaksızın tebealarına karşı, ve vasal memleketlere karşı âdil olduklarını ve "bir köylünün bir tavuğunu aşırmanın hayat tehlikesile bağlı olduğunu„ yazıyor. "Reaya„ ya yapılan muameleyi anlamak, ve "fakirlerin ezilmesine" mâni olmak için yılda dört kere müfettişler çıkıyordu. Fethedilen memleketlerin adedce zayıf olan Türk unsuru ile nüfuslandırılması ve yerlilerin buralardan çıkarılması olacak şey değildi. Her tarafa eski hayatın yüz ve bin yıllık yatağında akıp gitmesine müsaade olundu. - Yorga.

Sultan Mehmed, Bizanslılara karşı aldığı bu durumla, Hıristiyan tebeasına karşı akıllı ve barışkan politikasını devam ettirmek niyetinde olduğunu gösteriyordu. Roma papalığı, Bizans İmparatorluğuna garb milletlerinden yapılacak her yardım hareketinin, daima teşebbüsünda bulunmuş, ve İstanbul fethinin arifesine kadar, bu teşebbüsü tekrar edip durmuştu. Bizansta, ve öbür Balkan memleketlerindeki Greklerin Romaya karşı olan zıddiyet ve muhalefeti, evvel ve ahır, o derece kat'î idi ki, son şarkî Roma imparatorları, kurtuluş ümidile, arasıra, mevcud mezheb ayrılığını fedaya temayül gösterdikçe, geniş halk kütlesi, yenilmez bir mukavemetle buna karşı koymakta idi.

Bu şartlar içindedir ki, Sultan Mehmed, fetih

günlerinde bile, Bizanslılar arasında, kilise birliğinin en aşırı düşmanı, ve muhalefet partisinin lideri sayılan ortodoks Gennadius'u İstanbula patrik yaptı. Hatta ona hıristiyan Grekler üzerine medenî kaza hakkını da vererek patrikhanenin imtiyazlarını genişletti.

Fatih ne yaptığını biliyordu. Maksadı, şark ortodoksluğunu, İstanbulda, kendi nüfuz ve hakimiyeti altında tutarak, Roma katolikliğile birleşmesine, ve ötedenberi bütün hıristiyanlık âlemini bir tek akidede, ve yekpare bir kuvvet birliğinde toplamak istiyen Roma papalığının tesir ve nüfuzu altına girmesine meydan vermemek, hıristiyanlığın tesanüdüü parçalamakn, papaların ötedenberi kurmağa çalıştıkları dünya hıristiyan cumhuriyetine, "respublica christiana,, ya bir yarık açmaktı. Fatih, buna benzer siyasî düşüncelerle, ermeni patrikini de Bursadan İstanbula getirtti.

Bu tedbirler, tabiatile, şehirde kalan Rumların durumunu sağlamlaştırdıktan başka, bir çok Rum ve Ermeninin İstanbula hicretine de sebeb olmuştu.

Böylece Haliç fenerinde, Rum patrikhanesinin etrafında, bir Rum mahallesi ve cemaati teşekkül etti. Bunun ileri gelenleri zamanla, Osmanlı padişahlarının para işlerinin sarraflığını yaparak, nüfuz ve kuvveti hiç de azımsanmıyacak bir plutokarsi, bir para hakimiyeti vücude getirdiler.

Ticaretteki kabiliyetleri sayesinde, Rumlarla ve İstanbul ticaretini yapan diğer Garblılarla kuvvetle rekabet etmesini bilen Ermeniler dahi gene böyle bir cemaat kurdular.

Fakat patrikhane, sonraları, Osmanlıların zâf ve alçalma devirlerinde, imtiyazlarını istiklâl şeklinde

genişleterek, bir nevi devlet içinde devlet kesildi, ve bir fesad ocağı halini alarak, her fırsatta, devletin başına siyasî gaileler çıkardı.

Yavaş yavaş, ortodoks şarkın merkezlik rolü Bizanstan Moskovaya, üçüncü Romaya geçti. İstanbul Rumları ise, dinlerini, mallarını, ve kendi işlerine kendileri bakmak hakkını muhafaza etmek suretile, fatih milletten büsbütün ayrı geniş bir cemaat teşkil ettiler. Osmanlılar fethettikleri halkın bütün kanunlarını, örflerini, âdetlerini, merasimlerini, debdebeli teşrifatlarını, ve idarî, malî, beledî sistemlerini, el sürmeden, bıraktılar ve yeni tebealarını kendi ırklarının içinde eritmeği denemekten uzak olarak, sadece, kendilerini bu tebeadan ayıran hattı daha farklı yapmağı düşündüler.

Aynı zamanda, "Bizanslıların vergi sisteminin kelimelerini değilse de, ruhunu kabul etmek suretile, Bosnada ve Arnavudluktaki büyük arazi sahiblerinin imtiyazını tanımış oldular. Nihayet, kendileri de, azar azar, köylü esareti prensipine dayanan beylikler kurmak suretile geniş timarlar tesis ettiler. Bu sistem timar ve ziamet sahibi sipahileri, arazi ve insanlara büsbütün tasarruf etmek hakkını ele geçirmeğe teşvik etti. - Despies,,.

Vaktile Bağdadda, Sâsanîlerin Allah Devleti an'anesine tevarüs eden Abbasiler gibi, şimdi İstanbulda, Paleologların ve Komnenlerin mirasına geçen Osmanlılar, bir yandan, Bizanslıların inceltilmiş müstebid, mürteşi, mürtekib kanunlarını blok halinde kabul ederken, öbür yandan, saray teşrifatında, saray makamlarının tesisinde, ve, harb enerjisi yerine, derhal, debdebe ve dârata, zevk ve safaya sonsuz bir düşkünlük uyandıran yaşayış tarzlarında, Bizans hü-

kümdarı tipini yenilediler, ve Bizanslıların istibdad rejimini aldılar. Eğer bu zehirli rejimin Osmanlılarda yaptığı tahribler, ancak fetihten yüz yıl sonra, göze görünmeğe başladıysa bunun sebebi, Abbasilerin ilk yüz yılında gelen bazı büyük halifeler gibi, Osmanlılar devrinin Fatihten sonraki asrında da, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman gibi ehemmiyetli şahsiyetlerin gelmiş olmasıdır.

Acaba Fatih atalarının ve kendisinin şimdiye kadar sadelik ve tabiilik içinde geçen ordugâh hayatı yerine, Bizans İmparatorlarının parlak, şatafatlı yaşayış tarzını almakta siyasî bir zaruret ve fayda mı görmüştü, yoksa bunu yaparken büyük kahramanların da pek kurtulamadıkları insanlık zâfına mı kendini kaptırmıştı? "Bu yeni durumda o sade Osmanlı yaşayış tarzı artık mümkün değildi. Çünkü şimdi İkinci Mehmed, Yunanlıların "Basileus'u - Kralı", İslavların Çarı, Rumanyalıların İmparat'ı olmuştu. Müslümanlar ona Melik dediler. Ve ataları, Cengizin ve Timurun halefleri gibi, Han unvanile anılmağa başladı.

İstanbul artık bir imparatorluk merkeziydi. Bütün Şark ve Garp memleketleri ticaretinin bir merkez noktası, eski Konstantaniye gibi, ulu bir cihan şehri idi, bütün dünyanın yeni sahibinin sarayı bir imparator, bir cihangir sarayına benziyordu. - Yorga,,

Fatih İstanbulu fethederek kendine başşehir yapınca, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa ve Anadolu topraklarında tamamlanması, ve devletin maddî, manevî kalkınması gibi iki mühim mesele ile karşılaştığını gördü. Şimdi o, gene faaliyetini başlıca iki istikamette yürütecekti. Bir kere Anadoluda mem-

leketlerini ilk tabiî sınırlarına dayıyacak ve Rumelide şimal sınırını kuvvetlendirerek, Türk topraklarını barışmak bilmez düşmanlara karşı genişletecekti. Ayni zamanda da, devleti bir anayasaya bağlıyarak teşkilâtlandıracak ve yeni kurduğu İmparatorluğa Osmanlı kültürünün damgasını vuracaktı.

Fatih, Türklere, İstanbulu başşehir ve "Kanunname„yi anayasa olarak vermek suretile gerçekten bir Türk İmparatorluğu yaratmıştır. Gerçi İstanbulun fethi onun saltanatının büyük hâdisesidir, fakat tek başarısı değildir. Ülkelerini dört taraftan emniyet altında yekpare bir kütle, bir bütün halinde tamamlamak için, Trabzon Grek İmparatorluğunu Kommenlerden, Kırımı Cengizin torunlarından aldı, ve yukarı Fırata ve Toroslara kadar Anadolunun fethini bitirdi. Ve Balkanlarda yaptığı fetihlerle İmparatorluğun sınırlarını, şimalde Tunaya, ve garbda Adriyatiğe kadar götürdü. Belgradı zaptedemediği için, Tunanın ötesine geçemedi, ve Rodosu fethedemediği için, Akdenizde ilerliyemedi, fakat sınır başlarının ötesine yaptığı bir çok istilâlarla, kendinden sonra gelecek sultanlara muharebe meydanlarını işaret etti. İrana, Mısıra rahatsızlık verdi, ve İtalya sınırlarına korku götürdü. Askerleri Piave kıyılarına kadar ilerlediler, ve Gedik Ahmed Paşa ordusu, Brendizi yakınında, Otranto'da karaya çıktı, ve buradaki kaleyi ve daha başka hisarları zaptetti (1480).

Ftih ertesi yıl, 1481 baharında, hakikî hedefi kendinden başka kimsece bilinmiyen büyük bir sefer hazırlığile, ortağını denizden geçirip Anadolu yakasında, Üsküdarda kurdu, ve zaten sarsılmış olan sıhhatinin bu sırada bozulmasına bakmıyarak ve "memleket tedbirini kişveri bedenleri ıslahından tak

dim edip sefer azmini zâf ve inkisarla tasmim buyurdular", ve ordu ile Üsküdaradn Gebzeye doğru ilerlediler. Fakat Tekur yahud Hünkâr çayırına yaklaştığı sırada, ölüm, Türk tarihinin ve cihan tarihinin kahramanını, otuz yıllık zafer dolu saltanatında, iki İmparatorluk, on dört Krallık ve iki yüz şehir zapteden Türk başbuğunu, elli iki yaşında, ordusunun ortasından çekti aldı.

Acaba azmi nereye idi? Mısır sultanına karşı mı, Rodos fethine mi? İtalyayı fethetmek emel ve projesini o daima ileriye atmak zorunda kalmış, fakat hiç bir zaman büsbütün elden bırakmamıştı. Acaba bu büyük teşebbüse bir ilk hazırlık olmak, ve İtalyaya yapacağı yeni istilâ hareketini cenubdan emniyet altına almak için, daha evvel, memleketin kalbine yakın bir tehlike teşkil eden Rodos adasını muannid şövalyelerin elinden almak, yahud Mısır sultanını cenub hududundan uzaklaştırmak, ve böylece, garba emniyetle varabilmek için, evvelâ cenuba mı gitmek istiyordu?

İngiliz müverrihleri diyorlar ki: «Eğer Fatih bu sırada ölmemiş olsaydı Otranto'nun zaptını, belki de Romanın fethi takib eder, ve Fatihin saltanatı, ayni zamanda, yeni ve eski Romanın hatıralarile süslenmiş olurdu.»

Fakat o, bir gün, gene bir sefer hazırlığında, hedefini soran birisine: «Yapacağım şeyi sakalımın bir teli bilse, koparır atarım,» dememiş miydi? Onun plânlarını kim bilebilirdi? Onun muvaffakiyetinin bir sırrı da, onun sır tumasındaydı. «Ol Şahı bülend asitanı terbiyet künendei Rasitan her zaman ki bir seferi zafer rehbere izzüikbal ile revan olsa halkı cihandan nihan edip mahalli maksuda karib olamayınca

aşikâr etmez idi ve hiçkesi tedabiri hafiyesine muttali edip mahremi esrar etmez idi [*]».

Fatih, yeni başşehrin nüfuslandırılmasına müvazi olarak, imarı işini de ele aldı ve halefleri, onun açtığı bu çığırda, millî Türk dehasının yüksek san'at eserlerini meydana getirdiler. Fatih kendi adile yaptırdığı camiden başka, Şeyh Akşemseddin tarafından fetih esnasında mes'ud bir tesadüf olarak keşfedilen ve ordunun zafer heyecanını yalazlandıran büyük İslâm mücahidinin kabri yanında Eyüb Sultan camiini, ve daha başkalarını yaptırmış, camie çevirdiği Ayasofyayı tamir ettirmiş, bir çok medreseler, imaretler, kervansaraylar, hastaneler, hamamlar ve çeşmelerle, imar kudretinin, ilim, san'at ve kültür ideallerinin faydalı ve muhteşem âbidelerini yaratmıştır. Kendi zamanında ve sonraki yıllarda büyük gelişmeler ve ilerlemeler gösteren yapı ve kültür faaliyetinin hakikî kurucusu Fatihtir.

Onun bıraktığı sulh eserleri arasında «Kanunname» si ehemmiyetlidir. Fatih, kanulaştırıcı olarak, öbür Osmanlı Padişahlarından farklı bir mevki tutar. Ondan evvel Osmanlılar, bir devletten ziyade bir ordu idi. Fatihtir ki devlet müesseselerini sistemleştirerek, ve «Kanunnamesile» idareye yeni bir nizam vererek, hükûmetini sağlam bir temele dayadı. Fatihin «Kanunname» si Osmanlı devletinin anayasası, Teşkilâtı Esasiye kanunu idi. Dünyalık bir kanundu

---

[*] Gedik Ahmed Paşa Fatihin ölümünü haber alınca İstanbula gelerek İtalya (Polye) kalelerinin kalanlarını da fetih için yeni padişahtan izin ve asker istemişse de, ricası kabul olunmamıştır.

Tacüttevarih.

ve başlıca üç kısma, o zamanın tâbirile üç devlet kapısına ayrılıyordu:

1 — Devlet erkânının sıra ve mertebesi (yani umumiyetle memur kadrosu ve idare teşkilâtı),

2 — Âdetler ve teşrifat,

3 — Ceza ve vergi işleri.

Birinci kısımdan daha tafsilâtlıca bahsetmek istediğimiz için, önce, üçüncü kısmı söyliyelim:,

O zamana kadar İslâm memleketlerinde yalnız mevrus şeriat hükümlerine, yani din kanununa göre kaza yapılırdı. Fakat hallerin değişmesi, hele timar ve ziamet usulünün doğurduğu hususî şartlar, şeriatın yani din hukukunun yanında ikinci bir mahkemeyi kat'î olarak istiyordu. Gerçi bundan dolayı din hukukunun gelişmesine hiç de daha az çalışılmadı. Hattâ Osmanlı hâkimiyeti zamanında Hanefî mezhebine göre İslâm hukukunun çok sevilen bir sıra hukuk kitabları yazıldı. Fakat daha Osman Bey zamanında, her şeyden önce, pazar gümrüğüne ve timar işlerine dair yeni nizamnameler çıkarılmıştı. Fatih, Osmandan kalma, bu çeşid nizamnamelerin aknunlaştırılmasına geçti, fakat bu teşebbüs ayrı ayrı kanunların düstur halinde bir araya getirilmesinden ibaret kalmıştır. Bunlar umumî bir hukuk prensipine bağlanmadığı gibi, yeni bir sistem yapmağa da teşebbüs olunmamıştır.

Memur kadrosunun ve idare makinesinin kurulmasına gelince: Fatih yeni devleti başlıca iki temel direğine dayıyacaktı. Ordu ve idare mekanizması (memurlar). Bunun için, ordunun fetihten kazanılan tecrübelere, ve yeni ihtiyaçlara göre tanzimini, devlet varidatının sağlanmasını ve geniş idare makinesini mükemmel surette işletmeğe muktedir bir me-

mur kadrosunun vücude getirilmesini birinci plâna aldı, ve bir yandan orduyu ıslah ederken, öbür yandan da, askerî, malî ve sivil idare için, yüksek seviyeli erkân, âmirler ve memurlar yetiştirmeğe başladı.

Büyük bir imparatorluk devlet ve milletin maddî ve manevî kuvvetlerine, silâh, kültür, ve ahlâk kuv vetelrine dayanırsa, ve bunlar sağlam bir teşkilâta bağlanırsa, baka bulurdu. Fatih öyle bir devlet kurmak istiyordu ki kuvvet ve kudretile halin ve istikbalin büyük işlerini, tarihin ve mukadderatın yüksek vazifelerini cesaret ve güvenle başarabilsin. Bu onun ideali idi. Ve o bu idealinde muvaffak oldu. Kendi zamanında, ve kendinden sonra, bütün Avrupa bu yeni Türk İmparatorluğunun tehdidi altında titriyordu. Nitekim. «16 Mart 1517 de, Garb hıristiyanlığının bütün mümessillerinin huzurile. Romada meşhur Latran sarayında yapılan tarihî kilise toplantısında, Avrupa prensleri arasında barışın kurulması ve yeniden birleşmiş bir Avrupanın kuvvetlerile dini ayrı düşmana karşı bir haçlı seferi açılması düşünüldü. Türkler hıristiyan Avrupa için, daimî ve daima artan bir tehdid teşkil ediyordu. İspanyada Arabların son mevziini zaptetmek suretile Garbda İslâma karşı elde edilen kazancın iki üç katı, Şarkta, yılmaz istilâlarla Avusturya memleketleri içine kadar giren Türklere kaybedilmişti. Bu müthiş düşmana karşı hissedilen nefret ve korkuya şu duygu da karışıyordu ki, Avrupanın önünde dikilen bu düşman, devlet ve ahlâk tesanüdile Avrupadan üstün bir kudretle yükselmektedir. Ve bu tehlikeyi önlemek, ve Türkleri mağlûb edebilmek için, evvelemirde, içeride düzel-

mek, içeride ıslahat yapmak, kilise ayrılıklarını kaldırmak lâzımdır. [*]

Fatih yeni devletin kurulması plânının icrasında maarifin tesir ve ehemmiyetini herşeyden önde ve üstün tuttu. Şimdi devlet idaresi modernleşecek, kültürleşecek, ilimler ve san'atlar devletin hizmetine konulacaktı. Asrının en büyük kumandanı, zamanının en realist ve medenileştirici büyük devlet kurucusu olarak, o bunu böyle görüyordu.

Bu sebeble, umumiyetle maarif ve öğretim işini kanunla tanzim ederek, ulema sınıfı diye tanılan ve idarenin temelini teşkil eden diyanet ve hukuk heyetini teşkilâtlandırdı ve bunda diyanet işlerini değil, devlet idaresini ve bunun ilmileştirlmesini esas tuttu. «Camilerde vazife gören imamların, müezzinlerin, vâizlerin Osmanlı İmparatorluğundaki nüfuzu, başka herhangi bir devlette buna muadil sınıfın haiz bulunduğu nüfuzdan daha azdır. Bunun aksine olarak, öğretmen heyeti, Çin müstesna olmak üzere, başka hiç bir yerde eşine raslanmıyacak derecede otorite ve ehemmiyet sahibidir. Burada ulema, zannedildiği gibi, bir din sınıfı değil, ilmlerle ve edebyatla donanmış bir heyettir. Büyük sivil memurlar, hâkimler, doktorlar ve profesörler bu heyetten seçilir. Bütün memurlar yüksek mekteb mezunudur. Rüuslarını medreselerden alırlar. O zaman medrese denilen bu yüksek mekteblerde ilmi sarf, ilmi nahiv, ilmi mantık, ilmi kelâm, ilmi edeb, ilmi bedi, ilmi maani, ilmi beyan, ilmi hendese, ilmi hey'et okunurdu. - Hammer».

---

[*] Propyläen: Weltgeschichte 5. Band. 1930.
Ioachimsen, Paul.
Das Zeitalter der Reformation. Seite 5-6.

Gerçi Orhan Bey Osmanlı devletinde teşkil ettiği ilk medreseye profesörler (müderrisler) tayin etmiş ve Yıldırım Bayezid hâkimlerin (kadıların) gelirini tanzim etmişse de, ulema sınıfını ilk önce teşkilâtlandıran, hâkimlerin ve profesörlerin makam sırasını ve bu iki idare mesleğinde ilerleme usulünü ilk tanzim eden Fatih olmuştur. Fatih İstanbulu fetheder etmez bellibaşlı kiliselerden sekizini camie çevirerek, her birini bir yüksek mektep (medrese) ile donatmış ve o kilisenin varidatını o mektebe vermiştir. Fatih camiinin inşası bitince bunun etrafında da bütün «tetimmelerile» sekiz yüksek mekteb (medrese), ve Eyüb camiinde bir yüksek mekteb (medrese) kurmuştur. Devletin bütün hukuk ve idare kadrosu bu yüksek ilim müesseselerinden yetişirdi. Fatihin kanunlarla mektebleri teşkilâtlandırmakta, ve profesörlere hukukun en yüksek makamlarını açmakta gösterdiği bütün bu dikkatler kendi saltanatı zamanında ilimlerin verdiği ileri merhaleye, ve âlimlerin parlak durumuna şehadet eder. Onun şairlere karşı dikkati daha az değildi ve sarayının mürüvvet kapısı âlimlere olduğu kadar, san'atkârlara da açık dururdu.

Abbasiler zamanındanberi, islâm âleminde, nerede bir koruyucu çıktı ise, fikir ve san'at hayatı, orada gelişmeler göstermiştir. Hele ilâhiyat ve hukuk âlimleri, hayatlarını nafaka derdinden uzak, sakin, sessiz bir huzur ve emniyet içinde, feragatli ilmî çalışmalara vakfedebilmek için, böyle kültür koruyucularını ararlar ve bunların kanadları altına sığınırlardı. Fatih, zamanının kudretli kanadı idi. Kendisi de şair ve çok kültür sahibi olduğu için, ilim ve san'at adamlarının cemiyetinden hoşlanırdı. Âlimlere, ka-

zaskerlik, müftülük gibi, işgal ettikleri devlet makamlarının tahsisatını verdiği gibi, otuz Osmanlı şairine de, yaşadıkları müddetçe maaş verir, zamanın birinci muharriri Hindli Hocai Cihan'a ve son büyük Fars şairi Molla Cami'ye, her yıl bin duka gönderirdi. Cami'ye Horasandan Mekkeye seyahat için beş bin duka gönderdi ve gelip sarayında yerleşmeği teklif etti. Bu mesajını götürmeğe Germiyan'lı Hoca Ataullahı memur etmişti. Fakat bu zat Şama çok geç varmış, ve Cami Horasana gitmek üzere daha evvel, oradan hareket etmişti.

Fatihin, medreselere, imaretlere ve hayır müesseselerine vergisi o kadar boldu ki ona «Hayır eserlerinin babası» unvanını ad verdiler. Onun bu meziyetlerinin cazibesi bütün İslâm memleketlerinin âlim lerini etrafına çekmiş, ve İstanbul, çok geçmeden, İslâm dünyasının bir fikir ve san'at merkezi olmuştur. Altmış yıl sonra, Mısırda Memlûkilerin hâkimiyeti yıkılınca, Kahire, en kısa bir müddet içinde, eski parlaklığını kaybederek, yeni Metropole, İstanbula, devretmiştir. O zaman Bağdad, çoktan, bütün İslâm kültürü için çok ehemmiyetsiz bir vilâyet şehri derecesine inmişti.

Fatih şehzadeliğinden saltanatının sonuna kadar, yalnız şehzadelere ve muhtemel halefi ve oğlu İkinci Beyazıda değil, doğrudan doğruya kendi şahsına bağlı muayyen âlimlerin (hocaların) kitab okumak ve dinletmek suretile vazife görmelerini usul ve âdet etmişti. O zamanın en ileri gelen bir düzine âlimi arasından ayrılan bu seçkin simalar arasında Molla Gûrani ile Molla Hüsrev başta gelir. Bu iki Türk âlimi, Fars inşa müelliflerinin, taklidine çalıştıkları halde bir türlü erişemedikleri ve bundan dolayı da ye'se

düştükleri büyük dünya üstadı ve Hind Sultanı Mehmed Şah Behmen'in veziri «Hocai Cihan» ile kitabet san'atında rekabet eden büyük üslûbda iki üniversel muharrirdi. Molla Hüsrev her defa Ayasofya camiine girdikçe, cemaat yana çekilip divan durur ve mihraba doğru ona yol açardı. Halkın bu hürmetini gören, Fatih, yanındakilere: «Bu adam zamanımızın Ebu-Hanifesi'dir» derdi. Bir sünnet düğününde Molla Güraniyi sağına, Molla Hüsrevi soluna aldığı için, bu muameleyi kendine bir hakaret sayan Molla Hüsrev Bursaya çekilip orada açtığı bir medresede kendisi ders vermeğe başladı.

Bu büyük âlimler yanında Molla Zeyrek, Hocazade, Kâtibzade, Riyaziyeci Mirem Çelebi, gene Riyaziyeci ve Astronom Ali Kuşçuyu unutmamalıdır.

Altmış hukukçu, Padişahtan maaş alan otuz şairle şan ve şeref mücadelesi yapardı.

Yalnız hukukçular değil, paşalar ve vezirler de, Fatih zamanında, kendilerini aşkla tahsil ve tetebbüe verdiler ve eserlerile ve başarılarile parlak surette isbat ettiler ki, yüksek memurlarda ilim, İmparatorluğun refah ve saadetinin bir teminatıdır ve bir muharib veya devlet adamı ilimle donanırsa, meziyeti bir kat daha artar.

Fatihten evvel, ilk Osmanlı şairlerinin en eskisi Gazi Fazıldır, Şehzade Süleymanla birlikte Çanakkale boğazını geçerek Rumeliye ilk ayak basanlardan bir Türk asili ki Bizanslılarla oralardaki ilk kavgaların destanını terennüm eder. Ondan biraz sonra, Birinci Murad zamanında, «Hüsrev ve Şirin» manzumesinde Farsların meşhur destan şairi Nizamiyi taklid eden Germiyanlı Şeyhi, divan sahibi Yunus Emre, «Garibname» sahibi Âşık Paşa, «Mevlûd» sahibi Sü-

leyman Çelebi, «Muahmmediye» sahibi Yazıcı Mehmed Efendi, ve bu ilk devrin en saf nesri olarak, 15 inci asrın ilk yarısında, eski halk hikâyelerini «Kırk Vezir Hikâyesi» adı ile bir araya toplıyan Şeyhzade Ahmet Efendi gelir. Ve böylece, hâlâ bugüne kadar, bütün Türk illerinde daima cana sokularak okunan o ölmek bilmez halk edebiyatı meydana gelir. Bektaşi edebiyatını da buna katmalıdır.

Fatih, kendisi Avni adile şiirlerini yazardı. Kanadının altında Osmanlı şiiri hızla ilerledi. Bursada ve Kastamonuda iki lirik şairler meclisi kuruldu ki Necati ile Zati, ve iki kadın şair, Zeyneb ile Mihri bunlardandır.

Fatih zamanının şairleri, Fars şairi Camiden, ve fetihten sonra eserleri İstanbula yol bulan Türk şairi Mir Ali Şir Nevaiden, Fars ve Çağatay tesirini aldılar. Osmanlıların ilk lirik şairi ve Fatihin veziri Ahmed Paşa, Mir Ali Şir Nevainin gazellerinden ilham aldı ve bunalrı topladı. Osmanlıların destan şairi Hamdi «Yusuf ve Züleyha» ve «Leylâ ve Mecnun» şiirlerinde, ayni mevzuu «Beşler ve Yediler = Hamse ve Seb'a» destanında kullanan meşhur Fars destan şairi Camiyi taklid etti. Cemali gene Nevainin «Hüma ve Hümayun» şiirine ayni adla bir nazire yaptı. Şehdi, Firdevsiyi taklid ile Osmanlı tarihini destan şeklinde yazdı ve ölümüne kadar dört bin beytini tamamladı. Şeyh Gülşeni Mevlâna Celâleddini Ruminin Mesnevisinin izlerinde yürüyerek, ayni mevzu üzerinde kırk bin beyit yazdı. Ve nihayet mistik şair Alehî nesir ve nazım olarak, bir çok eserlerle vatanını zenginleştirdi. Fatihin başka bir veziri, Sinan Paşa, «Tazarruname» sile dinî - felsefî bir nesir yarattı. İşte bu şairler Osmanlı şiir ve nesrini itina ile iş-

lediler.

Osmanlı padişahları arasında hakikî şair Yavuz Sultan Selim zamanında, çok defa İbni Kemal diye anılan Kemal Paşazade Ahmed gene «Yusuf ve Züleyha» nın romantik tarihine aid destanile, ve Sadinin «Gülistan» ını andıran bir üslûbdaki «Nigâristan» ı ile nazımda ve nesirde temayüz eder. Birinci Selimin başka bir asırdaşı Mesihi başlıca bir şiirinin çok güzelliği ile Avrupaî bir şöhret alır.

16 ncı asrın ortalarına doğru, Kanunî zamanında, yeni bir devir başlar, ve Osmanlı şiiri, geniş imparatorluğun biri şarkında öbürü garbında gelen, iki büyük san'at kutbunun, Bağdadlı Fuzuli ile İstanbullu Bakinin dehalarile şahikalarına yükselir, ve kuvvetini ırkın dehasından ve halkın ruhundan alan, ve sesini kütleye duyuran halk edebiyatının yanında, yalnız dar bir zümerye hitab eden, bundan dolayı da, hayatiyeti zamanla mukayyed olan, havas edebiyatı, bir nevi aristokrat edebiyat yüksek nümunelerini verir.

Nesir edebiyatı, ve bununla birlikte tarih yazma san'atı, Osmanlı hâkimiyetinin ilk iki asrında oldukça kısır ve eksik olduğu halde, Fatihten sonra, bu sahada, zengin ve çok kıymetli mahsullerini verir; en yüksek mertebede bir tarihî kaynaklar zinciri ki zengin ve irtibatlı muhtevalarile, en mühim vak'alar hakkında, biraz yarı resmî renklerine rağmen, itimada elverişli doğru malûmatı verirler.

Bunlar aarsında, Ali Çelebinin, Kanunî için, farsça «Envar-ı Süheylî» den zarif bir üslûbla tercüme ettiği «Hümayunname» ile, Hoca Mehmed Sadeddinin, talebesi Üçüncü Murad için yazdığı «Tac-üt-tevarih» - ki ilk dokuz Osmanlı padişahının salta-

natlarının tarihidir -, ve bunu tamamlıyan «Tarih-i Selânikî» ve Tarihi Naima, ve diğerleri başta gelir.

Tac-üt-tevarih, bu millî tarih eserlerinin kopmadan uzıyan zincirinin ilk halkasıdır ki, tarihî doğruluğu ile, ve üslûbunun ince işlenmiş zarifliğliği ile beğenilmiş, ve onsekizinci asrın en büyük dünya müverrihi Gibon'la diğer Avrupa müverihlerine, Osmanlı tarihinin bu devri için, en değerli ve itibarlı kaynak olmuştur.

Hoca Sadeddinin, saray vak'anüvisliğinde de halefi olan Naimanın, 1591 ve 1659 yılları arasındaki devre aid tarihi, çok sade ve açık, ayni zamanda da çok canlı ve lâtif üslûbu ile, «Tac-üt-tevarih» e açık bir tezad teşkil eder.

Bu sırada, eski dünyanın üç kıt'asını dolaşarak İstanbula dönen, ve burada gördüklerinin hikâyesini yazan Evliya Çelebinin Seyahatnamesini, ve Hacı Kalfa diye meşhur Kâtib Çelebinin [1] tarihe, kronolojiye, coğrafyaya, ve daha başka mevzulara dair yazdığı bir çok eserleri anmak gerektir. 1728 de Türkiyede basılmış ilk kitab, arabca bir lûgatin tercümesi intişar eder, ve İbrahim Müteferrika ilk matbaayı kurar.

Bin yıl evvel, tarihin akışı, zaman ve mekân şartları, ve millî nasib, Türkleri dünyanın iki en büyük İslâm devleti ile temasa getirdi: İran devleti ve Arab Halifeliği, Türk kudret ve iradesi, Türk teşebbüs ve enerjisi, Türk ruh ve dehası için, tarihin başka unsurlarile, hıristiyan âlemle, Bizansla, ve garb kültürile,

---

[1] «Osmanlı tarihinin bütün kaynaklarını, antalogilerini, şair tezkerelerini inceledim ve hepsinin adını Hacı Kalfadan öğrendim. Hammer».

karşılaşmazdan önce İslâm şarkla çatışıp, bununla millî davalarını halletmesi, bununla hesablaşması ve alacağını alıp, vereceğini vermesi mukadderdi.

7 nci asırda tarih sahnesine çıkan, ve İran devletini ezerek bunun yerine geçen Arablar, 7 nci ve 8 inci asırlarda, Transoksayna'adn (Müveraünnehir) ve İranın garb şimalinden Fasa ve İspanyaya kadar yeni bir devlet kurmuşlar ve arabca ile bunun birliğini yapmışlardı. Arabca, bir yandan siyasî ve idarî münasebetlerde müşterek dil, öbür yandan da, yüksek edebiyat lisanı olmuştu. (İlâhiyatta, fıkıhta ve tarih yazmada).. Böylece, Arablar şarkî ve bütün şimalî Afrikayı hıristiyan kültür camiasından koparıp ayırırlar. Fakat sonra, muvazene değişmeğe başlar. 9 uncu asırdanberi, kültür hâkimiyetinin Arablardan İranlılara geçmesi kat'ileşir, ve 10 uncu asır İran için, bir kültür rönesansı olur. İranlılar dahi İslâm fikir kültürüne çok hizmet ederler; fakat 10 uncu asra kadar, edebî faaliyetleri için, yalnız arabcayı kullanırlar. Firdevsî İranın mitolojik ve tarihî mazisini destanlarile yeni hayata uyandırır.

Türklerin işte bu İslâm düyasile temasa geldikleri 9 uncu asırdan daha evvelki zamanlarda, anayurdlarında iken, yüksek bir kültür seviyesine çıkmış oldukları tarihî bir hakikattir. 6 ncı asrın başından 8 inci asrın sonuna kadar Orta Asya Türkleri ve Uygur Türkleri Orta Asyada büyük Türk devletlerini kurdukları ve Mançuri kıyılarından Transoksayna'ya, İndus ve Karpatlara kadar uzanan memleketlere kumnda ettikleri zaman yüksek bir kültür kudret ve kabiliyeti göstermişlerdir. Şimal Moğolistanında Orhon yakınında meydana çıkarılan mezar taşlarındaki yazılar -ki Türk tarihini ve devlet reisinin büyük iş-

lerini anlatır. Türk dilinin, Türk seciye ve ahlâkının eski kıymetli şahidleridir. Ayni kitabelerde Uygur Türklerinin keskin bir zekâ ile İran alfabesinden adapte ettikleri bir yazı kendi yüksek kültürlerine şahidlik eder. O zamanlar oralarda hüküm süren üç dine aid mukaddes kitablar -Budalık, Nesturî hıristiyanlık, Manichäisme- Türk memleket diline çevrilmiştir. Uygur kültürü ilk Moğol fethine kadar canlı kalmış ve Cengiz Han, İmparatorluğunun iç teşkilâtına el atınca Uygur mektebinden ders almağa gitmiştir.

İşte, 9 uncu asırda, anayurdlarından taşarak, İslâm milletlerile karşılaşan ve bunların arasına yeni millî bir unsur olarak giren bu genç, canlı ırkın harbci ve yapıcı kuvvetleri, durmadan, İran ve Hindistana, İrak ve Arabistana, Suriye, Mısır ve Anadoluya yayılınca, Arabların ve İranlıların, yalnız dinlerinin ve memleketlerinin değil, kültürlerinin, dillerinin, edebiyatlarınm da varisi olmuş, bunları hem benimsemiş, hem de kendi dehalarile artırmış, zenginleştirmiş ve yaymıştır.

Bu, istilâ edilen memleketlerin maddî, manevî bütün kuvvet unsurlarından, ve kültür kuvvetlerinden faydalanmak prensipini güden fetihci devlet prensipinin, kudret ve hâkimiyet siyasetinin zarurî bir neticesidir. Burada İslâm âlemile bunu istilâ eden ve buna hâkim olan Türk âlemi arasında bir kültür izdivacı olmuş ve bundan İslâm medeniyeti denilen müşterek kültür doğmuştur. Bunun en kuvvetli mümessilleri arasında Türk âlimlerini de görürüz. O büyük dünya üstadları ki, kaybolmuş medeniyetleri toprak altından meydana çıkaran arkeoloğ gibi, eski Yunan kültürünü, asırlarca üstünü örten karanlık

enkazdan silkerek, ve kendi nurlarile aydınlatarak, Avrupaya tanıttılar.

İslâm kültürü Arab kültürü değil, ayni zamanda, Türk ve Fars zekâsının ortak mahsulüdür. Bir vakitler bütün şarka hâkim olan bu kültürün gelişmesine Türklerin hangi müspet yollardan müessir olduklarına ve hizmet ettiklerine bir misal olarak, «Nizamiye Medrese» sinin kuruluşunu söyliyebiliriz. Selçuk saltanat Naibi Nizamülmülk 11 inci asırda Bağdadda kendi adile kurduğu bu yüksek mekteble ilimler sahasındaki kıymetli başarısının âbidesini yükseltmiştir. Oraya zamanın en büyük ilâhiyat âlimi Gazâlî'yi getirtti, ve kendisi «Siyaset kitabı» adile kendi sultanı için, bir hükûmet el kitabı yazarak siyasetteki kudretini gösterdi.

Fakat fatih olarak islâm dünyasına karışan Türkler bir yandan islâm kültürünün gelişmesine tesir yaparken, bir yandan da kendileri bu kültürün tesiri altına düştüler. Şarkî İranda klâsik şeklini alan islâm tasavvufu 12 nci asrın başındanberi Hazar Türkleri arasında kuvvetli akisler bulmuştur. Türk halk tasavvufunun kurucusu Türkistanlı Ahmed Yesevî 12 nci asır ortalarında öldüğü halde, son zamanlara kadar, Anadoluda gördüğü saygı merkezî Asyadan daha az değildi. Tarikati ve bunun dayandığı fikirler Anadoluya nakledildi.

Gene bunun gibi, 13 üncü asır ortalarında Konya sarayında yaşıyan büyük Türk tasavvufcusu ve din şâiri Mevlâna Celâleddin Ruminin -kendisi Türk olduğu halde, yazık şi- farsça yazdığı meşhur eseri «Mesnevî», Türk edebiyetına Fars tesirini sokmuştur. Arabcayı saraylarında resmî devlet dini yapan Selçuk sultanları gibi, İslâm kültürile dolu Osmanlı

padişahları da, bu kültürü kendi yüksek devlet ve siyaset maksadlarında kullanmak için, kendileri bu kültürün hizmetine girdiler. Ve türkçeyi fars ve arabcanın hegemonyası altına soktular. Selçukiler zamanında Bizansla ve Avrupa haçlılarile savaş bir an'ane olmuştu. Şimdi Balkanlar ve bunun arkasından Rumeli ve İstanbul fethedilince, artık doğrudan doğruya sınırdaş olduğu Avrupa ile savaş Osmanlı Türkleri için yeni bir an'ane oldu. Ve bu, islâmlıkla hıristiyanlık arasındaki büyük tarihî düelloyu yeniden tazeledi. İstanbul fethi Türk tarihinin ve dünya tarihinin başlıca dönüm noktalarından biridir. Tarih denilen büyük nehir Türk kudret ve iradesi önünde yeniden bir kere daha yatağını değiştirdi.

Vaktile Farabî gibi, İbni Sinâ gibi Türk âlimlerinin, o zaman şarkın üniversel dili arabcada yazdıkları eserler ve Aristo tefsirlerile eski Yunan ilim ve san'atlarını Avrupalılara kazandırmaları, ve İstanbulun Fatih tarafından fethinden sonra, bazı Bizans âlimlerinin İtalyaya hicret etmeleri neticesi olarak, Avrupada, modern tearkkilerle zenginleştirilmiş bir «antikite» nin yeniden uyandırılmasını ideal tutan rönesans hareketi gelişmeğe başlamıştı. Fakat Türklerin kendi zekâlarının da bir mahsulü olan ve şimdi büsbütün kendilerinin olan islâm kültürü bütün Ortaçağ boyunca garb kültüründen üstündü. Osmanlı padişahlarının siyaseti de, içeride ve dışarıda, islâm siyasetiydi. Fetihten altmış yıl sonra, halifeliği de alınca, siyasette, dinde, dilde ve kültürde islâmlaşma tamam oldu. Halifeler «İslâm Üniversalismi» siyasetlerile daima islâm menfaatini Türk menfaatinden daha önde tuttular, politikalarına islâm damgasını vurdular, ve islâmlığın koruyucusu, fedaisi ve şam-

piyonu oldular. İşe başlıca bu siyasî, askerî ve kültürel şartların tesiri iledir ki Osmanlılar -Fatih tarafından Bellini'nin İstanbula getirtilmesi, ve Kanunî zamanında Michel Angelonun bahis mevzuu olması gibi, münferid temaslar istisna edilirse - Garb rönesans hareketinin dışında kaldılar.

Buna mukabil, eski Osmanlı Türklerinde, Fatih zamanından evvel başlıyarak, on dokuzuncu asra kadar süren, biri millî, öbürü millî üstü, iki edebiyat yanyana yürümüştür.

SON

BİBLİYOĞRAFYA

Sadeddin, Hoca Mehmed. Tacüttevarih. Cild: I.

The Historians' History of the World.

The History of the Eastern Empire. Vols. 7-8.

The History' of the Turkish Empire. Vols. 23-24, 1926.

Propyläen = Weltgeschichte: 5. Band, 1932.

Schaeder, H. H. Der Osmanische Staat. 3 Band, 1932.

Heisenberg, August. Das Byzantinische Reich.

Schaeder, H. H. Ausbereitung und Staatengründungen des İslâm.

Hammer. Geschichte des Osmanischen Reiches, I. Band, 1834.

Lane - Pool. Stanley. Turkey. 1908.

Yorga N. Geschishte des Osmanichen Reiches 2. Band. 1909.

